

Droge in zasvojenosti: opora ali ovira za delovanje postmoderne družbe

Zoran Kanduč

Videti je, da v pomodernem svetu narašča uporaba raznoterih – prepovedanih, dovoljenih (na »belem« trgu dosegljivih) in medicinskih – »psihoaktivnih« snovi (namreč pripomočkov za »dviganje« in »spuščanje« oziroma uravnavanje razpoloženjskih ter drugih notranjih stanj in procesov). Presenečenje? Niti ne, če pomislimo na silovitost in raznolikost vseh tistih dejavnikov, ki določajo po eni strani ponudbo, po drugi strani pa povpraševanje v tem zavidljivo donosnem sektorju, ki si ga delita formalna in kriminalna ekonomija. Dokaj očitno je, da (ne)zakonite »droge« čedalje bolj učinkujejo kot sredstvo (»doping«), ki uporabniku omogočajo, da nekako zdrži peklenski ritem, tesnobne negotovosti in neznosne storilnostne obremenitve (v sferi dela, trošenja in zasebnega/družinskega življenja). V tem pogledu njihova funkcija ni »eskapistična«, ampak »integracijska« (in v nekem smislu tudi kontrolna). Šteje se, da so droge nevarne, ker vodijo v zasvojenost (ta pa je v nekaterih – vendar nesorazmerno odmevnih in pogosto slabo razumljenih – primerih povezana tudi z izvrševanjem kaznivih dejanj). Vendar pa se zasvojenost ne navezuje le na (ne)dovoljene substance, ampak tudi na dejavnosti, npr. na heteronomno delo in trošenje oziroma, še več, na »igranje« osrednjih socialnih vlog (in vzdrževanje družbenega reda). V teh primerih gre običajno za to, da se strukturne prisile sčasoma pretvorijo (ponotranjijo) v psihične odvisnosti (neke vrste osebnostne samo/inkarceracije), te pa zagotavljajo, da se raznovrstno kapitalistično nasilje (nad družbami, posamezniki in naravo) nadaljuje v »slabo neskončnost«.

Ključne besede: droge, zasvojenosti, postmoderna družba, kapitalizem, politika do drog

UDK: 178.8

Uvodna opazka

Če odmislimo redke (in temu primerno svetle) izjeme, je za tako imenovani po(zno)moderni svet značilno povečevanje števila zapornikov, med katerimi je tudi mnogo posameznikov (obeh spolov), ki so bili obsojeni zaradi vpletenosti v ta ali oni sektor sicer izredno razvijene ekonomije prepovedanih drog – npr. v njihovo produkcijo, tihotapljenje, trgovino ali (kjer je to kaznivo) »potrošniško« uživanje – ali pa zato, ker so svojo dokaj drago »razvado« financirali s premoženjskimi kaznivimi dejanji (npr. tatvinami, vlomi, ropi ali goljufijami).¹ Takšno stanje –

namreč uporaba drog (in še posebej navzočnost odvisnikov) v zaporih – ustvarja kopico resnih problemov, dilem in tveganj (zlasti zdravstvenih, npr. v zvezi z nevarnostjo virusnih okužb ali obolenj). »Klasičnim« penološkim vprašanjem se torej pridružujejo nova, nič manj (kvečjemu le še bolj) zamotana. Recimo: kako ravnati z uživalci prepovedanih drog in predvsem z zasvojenci (ki pogosto prihajajo – to pa vse skupaj le še dodatno oteži – iz neprivilegiranih, revnih ali drugače prikrajšanih, obrobni ali celo »izključenih« socialnih skupin)? Je zapor sploh primeren kraj (pravzaprav institucija) za terapevtsko obravnavo odvisnosti (povzročene z »zlorabo« drog, *substance abuse*) in za reševanje drugih težav, ki so povezane z njenimi inherentnimi (»jedrnimi«) značilnostmi (te so po svoji naravi verjetno primarno psihološke, za nameček pa so neredko še osupljivo trdožive)?

¹ Stöver opozarja, da so uporabniki drog (ki največkrat prestopajo kratkotrajne prostostne kazni) najobsežnejša homogena skupina v okviru zaporniške populacije: »Čeprav oznaka 'uporabnik drog' v vseh poročilih o uporabi drog v Evropski uniji ni jasno opredeljena, lahko domnevamo, da 15 do 50 odstotkov od 350.000 zapornikov v Evropi uporablja ali je v preteklosti uporabljalo droge. Če upoštevamo visoko stopnjo povratništva (*turnover rate*), gre vsako leto skozi sistem 180.000 do 600.000 uporabnikov drog. Zdi se, da je kanabis najbolj razširjena droga, sledijo mu heroin in drugi opiat, benzodiazepini in kombinirana uporaba drog; kot je videti, stimulantni igrajo manj pomembno vlogo« (2003: 190). Hren v tej zvezi poudarja, da je v zadnjem času tudi v slovenskih zavodih za prestajanje kazni opaziti povečan delež uporabnikov prepovedanih drog: »Po ocenah strokovnjakov ima težave z drogami od 25 do 30 odstotkov zapornikov. Zlasti naj bi bila izpostavljena dva večja zapora: Dob in Ljubljana. Večina zavodov za prestajanje kazni v Sloveniji je relativno prostorsko omejena. Manjše število zapornikov

v eni instituciji pomeni bolj pregledno in tudi bolj neposredno okolje. Občutek anonimnosti v totalni ustanovi, potenciran z omejenostjo lastne izbire in vselej mogočimi nenapovedanimi nadzori ter še dodatno obremenjen z deviantno strukturo odnosov med zaporniki, je v manjšem sistemu vendarle bolj obvladljiv. Zapori v Sloveniji skušajo slediti sodobnim težnjam pri obravnavi uporabnikov drog. Zato uvajajo različne programe zdravljenja odvisnosti, zlasti oddelke brez drog. Zapornikom skušajo omogočiti tudi takšno zdravljenje odvisnosti, ki se povezuje s programi zdravljenja zunaj zaporov in v katerega so bili vključeni pred prihodom v zavod za prestajanje kazni – metadonski program« (2003: 183).

Ko steče beseda o zaporih in drogah, bi bilo bržčas naivno izhajati iz podmene, da imamo opraviti z označevalnimi entitetami, katerih pomenski okvir je samoumeven, vsakomur mahoma očiten, neproblematičen ali trdno zakoličen. Prej nasprotno. »Zapor« in »droga« sta jezikovni prvini, ki imata v različnih kontekstih precej različne pomeni, med katerimi ne bi bilo ravno priporočljivo iskati (in *a fortiori* najti) tistega, ki daje videz najbolj pravega ali resničnega (in katerega »objektivna veljavnost« korenini že v samem bistvu z njim zlepljenih pojavov). To velja navsezadnje tudi za odvisnost (oziroma zasvojenost), ki ima pogosto vlogo ključnega »vmesnega člana«, ki spne uporabo prepovedanih (seveda pa tudi zakonitih) drog in kazenskopravno sankcioniranje v kriminološko (teoretično in praktično) še posebej relevantno tematiko.

Vzemimo za zgled označevalec »zapor«. Ta beseda nam bržkone najpogostejše sproži miselno povezavo s strogo (celo »totalno«) ustanovo, v kateri prestajajo kazen (odvzema prostosti) pravnomočno obsojeni storilci kaznivih dejanj. Toda pozor. Pomenski krog »zapore« (in sopomenk, kot so »ječa«, »celica«, »zapiranje« ali »kaznilnica«) je vendarle dosti širši. Samo pomislimo. Adorno in Horkheimer poudarjata, da je (pre)bivanje v zaporu neke vrste virtualna podoba meščanskega tipa življenja, tj. svojevrstni »ideal«, do katerega se mora pripadnik sodobne kapitalistične družbe šele dokopati (oziroma se mu vsaj čim bolj približati): »Komur se to ne posreči zunaj, se mu v strahotno čisti obliki zgodi notri. Racionalizacija, češ da kaznilnice morajo obstajati zaradi nujnosti, da zločinca izločimo iz družbe, ali celo zaradi njegovega poboljšanja, ne zadene jedra. Kaznilnice so slika do konca domišljenega meščanskega sveta dela, ki jo sovraštvo ljudi do tega, kar morajo narediti iz sebe, postavlja v svet kot znamenje« (2002: 248–249). Pojdimo naprej. Nietzsche opozarja, da je tisto, kar posameznika vseskozi »zadržuje v ječi«, že njegov čutni aparat, tj. organi, kot so oko, uho, nos ali tip: »Glede na ta obzorja, v katera vsakogar izmed nas kot za jetniške zidove zapirajo naši čuti, premerjamo svet, pravimo nečemu, da je blizu, veliko in trdo, in nečemu drugemu, da je oddaljeno, majhno in mehko: temu premerjanju pravimo občutenje, – vse to pa so same zmote! Svoje življenje odmerjamo kot kratko ali dolgo, ubožno ali bogato, polno ali prazno glede na količino doživljajev, ki nam je v povprečju mogoča v določenem času: in glede na povprečno človekovo življenje odmerjamo življenje vseh drugih bitij, – vse to pa so same zmote! /.../ Navade naših čutov so nas vpele v lažnavost in varljivost občutenja, ki pa seveda predpostavlja podlago vseh naših sodb in 'spoznanj', – ni nikakršne možnosti, da bi ušli, se izmuznili ali odpeljali v dejanski svet! Kot pajki ždimo v svoji mreži in kar koli že ujamemo, vendarle ne moremo ujeti sploh nič drugega kot to, kar se pač pusti ujeti v naše mreže« (2004: 92–93). No, morda še bolj radikalno uporabo pojma »zapor« ima na vesti Elias, ki dokazuje, da predstava o posamezniku kot *homo clausus* (tj. »zaporniku«, ki je dojet – in se dojema – kot nekakšno mikro vesolje, ločeno in neodvisno od prostranega sveta zunaj sebe)

določa sodobno podobo o človeku nasploh. Tu se šele znajdemo pred nemara temeljnim paradoksom ali vsaj hudo zadrego (ki zadeva samo srčiko načina, kako posameznik doživlja samega sebe in kajpak tudi druge). S čim imamo pravzaprav opravka? Na kratko (in v grobem): s predstavo – še več, s samoumevno, nereflektirano, spontano in izjemno trdoživo samoizkušnjo –, da obstaja »jaz« (ali »ego«), ki je v svoji »notranjosti« z nekakšnim »nevidnim zidom« ločen (oziroma »inkarceriran«) od vseh drugih stvari in ljudi (s katerimi pa je – ne pozabimo! – *de facto* povezan in od njih odvisen), kar bi z drugimi besedami pomenilo, da živi (v svojem najglobljem bistvu) nekako onkraj družbe (in celo zgodovine). Kako je takšno egocentrično samodojemanje posameznika sploh mogoče? Takole: »Dejanje duhovne vzpostavitev odmika od predmeta mišljenja, ki ga vključuje vsaka čustveno bolj kontrolirana refleksija in ga zahtevata zlasti znanstveno mišljenje in opazovanje – ki ju dejanje distance šele omogoča –, si samoizkušnja na tej stopnji zamišlja kot dejansko razdaljo med mislečim subjektom in objekti njegovega mišljenja. Izrazitejša brzdanje močnejših čustvenih vzgibov do predmetov mišljenja in opazovanja, ki pa je bilo na poti k večjemu miselnemu vzpostavljanju distance z vsakim korakom vse večje, se je v samoizkušnji ljudi pokazalo kot resnična kletka, ki od sveta 'zunaj' individua ločuje 'sebstvo', 'jaz', ali pa tudi – odvisno od izbire – 'um' oziroma 'eksistenca', in jih iz njega tudi izloča« (Elias 2000: 51). S tem pa seveda nikakor nismo izčrpali množice primerov,² v zvezi s katerimi bi bilo mogoče uporabiti metaforo »zapiranja«. Ali sploh obstaja družbena institucija – npr. družina, šola, delovna (zaosebna ali javna) organizacija, bolnišnica in dom za ostarele – ali celo družbeni sistem kot tak, ki ne bi (predvsem zaradi raznovrstnih napetosti in prisil, ki jih nujno implicira) spominjal na »zapor« (*stricto sensu*)? In ne nazadnje (če se povrnemo k eni od rdečih niti tega sestavka): ali ni tudi zasvojenost (npr. z določeno stvarjo, osebo ali dejavnostjo) neke vrste zapor, nemara celo (z nezmernim³ uživanjem zgrajena) ječa *par excellence*?

² Naša najpomembnejša ječa, namreč nevidni psihični zapor, v katerem preživimo največ časa in ki nas na sploh tudi najbolj določa, je bržkone prav »jaz« (celota iluzij, ki si jih ustvarimo o sebi in katere načelo se imenuje narcizem). Podrobnejše opise tovrstne »inkarceracije« (in možnosti preseganja, raztapljanja ali ukinjanja njenih reperkusij, kot so sebičnost, posesivnost, preračunljivost, zadostnost, narejenost, nečimrnost, nepravilnost, ljubosumje, lakomnost, zavist, domišljavost ali malenkostnost) najdemo v Comte-Sponville 2002.

³ »Nezmernež je suženj, toliko bolj zaslužen, ker svojega gospodarja vedno nosi s seboj. Je ujetnik svojega telesa, ujetnik svojih želja ali svojih navad, ujetnik njihove moči ali svoje šibkosti. ... Kakšna sreča je jesti, če je človek lačen! Kakšna sreča je, da nismo več lačni, ko se najemo! In kakšna svoboda, da smo podrejeni samo naravi! Zmernost je sredstvo za doseganje neodvisnosti, kot je neodvisnost sredstvo za doseganje sreče. Biti zmeren pomeni znati se zadovoljiti z majhnim; vendar ni pomembno tisto majhno: pomembna je zmogljivost in pomembna je zadovoljnost« (Comte Sponville 2002: 54–55).

Zasvojenost kot zgled/nasledek nezmernosti

Opredeliti pojem »zasvojenost« (addiction) je vse prej kot preprosto, ne nazadnje že zato, ker se – vsaj v današnjih časih – ne nanaša zgolj na nezmerno (ali celo brezumno) »vdajanje« alkoholu in »zlorabljanje« (oziroma slabo/škodljivo uporabo) kake prepovedane droge (npr. heroína ali kokaina), ampak tudi na dejavnosti, kot so heteronomno delo, nakupovanje, prehranjevanje, telesna vadba, transcendentalna meditacija, spolnost, ljubezen (ali intimno razmerje), gledanje televizije, hazardiranje, računalniške igre, fizično nasilje (in druge kriminalne aktivnosti), »surfanje« po medmrežju, religiozna praksa, izvrševanje oblastne funkcije (ali »igranje« kake druge prestižne socialne vloge), kopičenje gmotnega imetja (ali vsakovrstnih točk) ... Še več, zdi se, da skoraj ni reči ali dejavnosti, ki ne bi imela »moči«, da zasvoji (zgolj osebnostno šibkega?) posameznika. Kako torej pojasniti to (specifično postmoderno?) ekspanzijo zasvojenosti (oziroma pomanjkanja mere pri regulaciji uživanja)? Giddens (2002: 46–47) povezuje ta nenavaden fenomen z razkrojem tradicije (tj. kolektivnih življenjskih vzorcev, prepričanj, vrednotnih orientacij in občutenj), stopnjujočo »individualizacijo« in osvobajanjem od spon, omejitev ali prisil preteklosti, torej s skrajno negotovim (ali – modno rečeno – tveganim) družbeno-kulturnim stanjem, ki terja od posameznika nenehno sprejemanje (bolj ali manj – običajno žal manj – pomembnih) odločitev na malone vseh življenjskih področjih. Po njegovem mnenju gre pri zasvojenosti v bistvu za nekakšno »zamrznjeno avtonomijo«. Namreč: posameznik postane/je suženj sloga uživanja, ki ga je sprva (in običajno s precejšnjim navdušenjem) izbral relativno svobodno in samostojno (oziroma vsaj ne da bi ga kdo drug v to prisilil). Zopet imamo torej opraviti s podreditvijo »načelu ponavljanja«, z določujočim vplivom zgodovine na sedanost – podobno kot v kontekstu tradicionalne družbe –, le da je v primeru zasvojenosti ta preteklost zgolj individualna (ali celo »individualizirana«): gre za prisilno repetitivno, ki jo poganja tesnoba (in morda še kak drug pomemben notranji dejavnik).

Zasvojenost (ne le z »drogo« v najširšem pomenu – te pogosto zelo selektivno⁴ opredeljene besede –, ampak tudi z določeno dejavnostjo) je brez dvoma kompleksen fenomen (podkleten z raznovrstnimi in včasih sorazmerno dolgotrajnimi oblikami učenja, okrnjenimi ali zmaličenimi kognitivnimi procesi, obrambnimi mehanizmi in sistemom podpornih prepričanj), katerega temeljna in celo zlahka prepoznavna lastnost je svojevrstna specializacija v doseganju subjektivno zaželenih (ter v tej luči tudi interpretiranih in vrednotenih) psihofizičnih

stanj (*high hedonic tone*) ali, z drugimi besedami, »motivacijski monopol«, namreč suverena dominacija ene same – osrednje in več kot očitno izstopajoče – dejavnosti, ki se je postopoma razvila v tako rekoč edini izvor nagrajevanja (oziroma v sredstvo, ki relativno zanesljivo, naglo in učinkovito izboljša razpoloženje, proizvaja pozitivna občutja, poenostavlja vselej kočljive procese odločanja, zgodi pa se – in najbrž niti ne tako zelo redko –, da posameznika oskrbuje celo z življenjskim smislom in osebno identiteto).

Brown (1997: 51–54) razgrne specifično, pravzaprav precej izvorno razlago zasvojenosti. Če rahlo poenostavimo, je njegova temeljna teza ta, da je bistvo zasvojenosti v nepretrgano slabem (samo)upravljanju (ne)prijetnih občutij (npr. vznburjenja, razpoloženja, uživanja, počutja ...) oziroma, preprosto rečeno, »iskanja sreče«. Pri tem misli predvsem na raznovrstne motnje in pomanjkljivosti, ki se nanašajo na vsakdanje odločanje ter srednje- in dolgoročno načrtovanje vseh tistih dejavnosti (ali realizacije ciljev), ki bi zasvojeno osebo utegnile oskrbeti z drugačnimi (in bolj raznolikimi) zadovoljstvi ali vsaj znosnimi psihičnimi stanji. Brown v tej zvezi opozarja, da so posamezniki na začetku različno dovzetni (ali »ranljivi«) za zdrs v zasvojenost, ko pa ta – običajno precej zahrbtn – proces (pravzaprav mehanizem) steče in dobi celo svoj notranji zagon (ki ga določajo »positive feedback loops«), si začnejo zasvojenci postajati vse bolj podobni (in sicer ne glede na izhodiščne individualne razločke). Avtorjev model (ki se nanaša na vse vrste aktivnosti, v katere se ujamejo zasvojene osebe) daje osrednji poudarek posameznikovim subjektivnim doživetjem, razpoloženjem, stopnji občutene vznburjenosti (*arousal*), močnim čustvom, interpretacijam psihičnih fenomenov, načinu sprejemanja odločitev (in nagrajevanja samega sebe), mišljenjskim vzorcem (ali navadam), prepričanjem, zavestnim izkušnjam ... Takšen pristop, ki kajpak upošteva tudi vse poglavitne teorije učenja, se verjetno še najbolj razlikuje od ortodoksnega medicinskega modela, ki se nanaša primarno na tako imenovane kemične (fiziološko pogojene) odvisnosti in ki pojmuje (vsaj v bolj radikalni različici) zasvojenost kot bolezen, zaradi katere je posameznik skorajda povsem nemočen, saj izgubi kontrolo nad uživanjem (ne)zakonite droge (npr. alkoholnih pijač ali heroína), tj. substance, ki jo zaradi višanja tolerančnega praga potrebuje v čedalje večjih odmerkih (opozoriti velja, da vidijo nekateri kritiki v tovrstni razlagi *self-fulfilling prophesy of defeat*). Model, ki ga ponuja Brown, se da zlahka razločiti tudi od moral(istič)nega pojmovanja, v luči katerega je zasvojenost opredeljena kot vrednostno-normativno slab (graje/obsodbe vreden) pojav, namreč kot proizvod ali posledica šibkosti posameznikove volje⁵ (oziroma popuščanja pred skušnjavo, ki jo

⁴ Ključni problem prevladujoče rabe samostalnika »droga« je v tem, da se ta oznaka nanaša samo na prepovedane psihoaktivne snovi. Podobno pomensko omejitev je opaziti tudi pri besedi »terorizem«, ki označuje v prvi vrsti nasilje ne- ali protidržavnih skupin (čeprav je prav država tista, ki je – v zgodovinski in aktualni perspektivi – najhujši terorist).

⁵ Takšno vedenje se imenuje tudi »akrazija« (prim. McGuire 2004: 68), ki se jo da opaziti v situacijah, v katerih ima akter na voljo dve izključujoči se vedenjski opciji. Obe sta subjektivno zaželeni, ena od njiju pa vodi v časovno bolj odmaknjeni perspektivi do objektivno boljšega stanja. Vseeno pa ni izbrana ta, ampak tista (dolgoročno slabša),

ustvarijo določene misli, impulzi, nagnjenja, prepričanja ali čustva), značajske neustreznosti ali celo zavestne, premišljene izbire (»jaz hočem zlo!«).

Izstop iz zasvojenosti je vse prej kot preprosto opravilo, saj pogosto predpostavlja radikalno predrugačenje posameznikove »življenjske politike« (npr. dramatične/drastične spremembe, ki zadevajo zavedanje samega sebe, razmišljanje, odločanje, toleranco do kratkotrajnega ali trenutnega slabega počutja ter kratko-, srednje- in dolgoročno načrtovanje vsakdanjih aktivnosti), še posebej pa načina, s katerim (ne)posredno (samo)upravlja svoje (ne)ugodje (poenostavljeno rečeno: užitke in bolečine) oziroma razpoloženja, čustvena stanja, občutja ali vznburjenje. Še drugače rečeno: »okrevanje« posameznika, ki je (bil) zasvojen implicira razpršitev virov, ki mu prinašajo užitek, dobro (ali vsaj znosno) razpoloženje in prijetna občutja (*good hedonic tone*), tj. poživitev in regeneracijo čim bolj raznovrstnega in nagrajujočega repertoarja aktivnosti, ki so zmožne razbiti (modno rečeno: pluralizirati) relativno trdno in globoko zakoreninjen motivacijski monopol, značilen za stanje zasvojenosti (bodisi s substancno bodisi z dejavnostjo, npr. s hazardiranjem ali celo z izvrševanjem kriminalnih dejanj). Ali je ta zamotana naloga izvedljiva v zaporu? To vsekakor ni nemo-goča »mislija«. ⁶ Vendar njen (ne)uspeh žal ni odvisen le od tega, kar se z zasvojencem dogaja (in kar sam počne) v tej strogi instituciji, ampak tudi (včasih pa celo predvsem) od priložnosti, ki ga čakajo na »prostosti«. No, to pa je že problem, ki daleč presega penološko teorijo in prakso v običajnem pome-

ni posamezniku obljublja (in da) »nagrado« (ali »okrepitev«) že tukaj in zdaj. To, kar se kaže kot slabost volje, je v teoriji učenji opisano nekoliko drugače: bližnji (ali neposredni) »utrjevalci« (*reinforcers*) imajo močnejši vpliv na vedenje kakor časovno bolj oddaljeni (in torej razmeroma negotovi).

⁶ Prim. analizo evalucijskih študij v McGuire 2004: 162. V tej zvezi se zastavlja tudi vprašanje (ne)prostovoljnosti ali (ne)prisilnosti tretmansko-terapevtskih intervencij/programov. Zdi se, da učenje, ki ima za cilj izboljšati samonadzor nad (ne)uporabo (ne)prepovedane droge, predpostavlja »svobodno« izraženo privolitev obsojenca. McGuire (2004: 211–212) poudarja, da je takšna angažiranost gotovo optimalna. Opozarja pa na nekatere raziskave, ki so izzvale »ortodoksno« stališče, da okoljski pritiski ne morejo ustvariti notranje motivacije za predrugačenje odnosa do uživanja droge: pokazalo se je namreč, da je tovrstna sprememba pogosto rezultat kompleksnih interakcij med individualnimi in zunanji dejavniki. Jasno pa je, da je razloček med prostovoljnostjo in prisilnostjo v zaporu dokaj relativen. Med obema skrajnostma je nič koliko odtenkov, poleg tega pa kaže upoštevati še možnost »induciranja« sprememb, npr. z obliko svetovanja, ki se ji reče »motivacijski intervju« in ki vsebuje raznolike interakcijske strategije, kot sta spodbujanje odvisnika, da tvori izjave, v katerih si pripisuje zmožnost spremeniti slog uživanja (ki se vrti skoraj izključno okoli droge) in opozarjanje na diskrepanco med njegovimi trditvami in dejanji. Takšen pristop ni neposredno prisilen, vseeno pa ni imun pred očitkom, da je manipulativen. Etične dileme, ki spremljajo delo z zaporniki, so torej nesporno kočljive, še dodatno pa jih otežuje dvojna vloga terapevtskega eksperta, ki naj bi po eni strani pomagal »klientu«, po drugi strani pa mora delovati še kot agent socialne kontrole.

ni, saj je pogojen z dosti širšim (pravzaprav z najširšim možnim) ekonomskim, družbenim, kulturnim, ideološkim in političnim »ozračjem«, ki je danes – vsaj čutiti je tako – malone iz dneva v dan bolj »zastrupljeno«.

Politika do drog: utrujajoči ples v slepi ulici?

Ne glede na stare in nove težave, ki pestijo zaporniško osebje in njegovo neprostovoljno »klientelo«, ne bi smeli pozabiti še na druge pomembne (po mnenju nekaterih celo bistvene) probleme, npr. na mnogovrstne negativne učinke dominantne politike do »drog« (namreč prepovedanih psihoaktivnih substanc), ki še vedno temelji – navkljub postopni in praviloma dokaj previdni širitvi programov »zmanjševanja škode«⁷ – na kriminalizaciji, tj. kazenskopravni represiji (in spremljajočih neformalnih sankcijah, ki pa so neredko celo hujše od formalnih). Ko razmišljamo o zasvojenih zapornikih (ali o nevarnih in škodljivih oblikah uživanja drog v institucijah, kjer prestajajo baje zaslužno kazen), se zato ne bi smeli zadovoljiti zgolj s tem, da obravnavo tovrstnih pojavov umestimo v tematski sklop, ki ga po eni strani sestavljajo (vsekakor precej razbohotena) kazniva dejanja, ki so (ne)posredno povezana s prepovedanimi drogami, po drugi strani pa ga vzpostavljajo aktualne kaznovalne in penološko-terapevtske prakse. Tak pristop je kajpak povsem na mestu, ni pa brez pomanjkljivosti. Zastira ali vsaj zamegljuje pogled na vprašanja, ki so v tej zvezi morda še bolj temeljna. Denimo: kako je mogoče, da so psihoaktivne snovi, kot so trava, heroin, kokain ali ekstazi, še vedno nadvse strogo prepovedane (celo navzlic njihovi neke vrste *de facto* socialno-kulturni »normalizaciji«), osebe, ki jih izdelujejo, prevažajo, prodajajo ali uživajo, pa so preganjane, stigmatizirane in neredko že naravnost demonizirane (oziroma so predstavljene kot eden izmed najhujših, nravno najbolj zavrnjenih sovražnikov »organizirane nedolžnosti«, »moralne večine« ali »zdrave družbe«: kot malone absolutno zlo, zoper katero se je treba nenehno bojevati, in to na vseh frontah in z vsemi sredstvi, ne nazadnje tudi s patetičnimi propagandnimi prijemi)? In še več, kako pojasniti nadvse bizarno dejstvo, da ima v precejšnji meri iracionalna (predvsem pa relativno neučinkovita⁸) vojna proti drogam še zmeraj toliko navdušenih in celo zagrizenih podpornikov (aktivnih ali vsaj pasivnih)?

No, zagovorniki (nadaljevanja) represivnega odnosa do donosne (celo cvetoče) ekonomije drog imajo vselej na voljo kopico (vsaj na prvi pogled močnih) argumentov. Zanje prevladujoča politika do drog nikakor ni nerazumna, ampak je še kako utemeljena, in to predvsem na oceni raznovrstne škode,

⁷ Prim. Flaker 1992: 198–199.

⁸ McGuire (2004: 92–93) opozarja, da se uporaba prepovedanih drog na svetovni ravni celo povečuje. Njegova ocena temelji na izsledkih raziskave (opravljene v 92 državah), ki jo je leta 2003 objavil *United Nations Office on Drugs and Crime*.

ki jo povzroča nezmerno (ali celo vsakršno) uživanje tovrstnih substanc (tako uporabnikom kakor številnim drugim osebam). Tudi opisi raznolikih nesporno negativnih odbojev prohibicionističnega mega-eksperimenta jih po vsej verjetnosti ne bodo pretirano ganili, saj se – po njihovem trdnem, celo neomajnem prepričanju – nanašajo zgolj na žalostno (ali morda tragično), a očitno neizogibno »obstransko škodo« oblastne strategije, ki je/ostaja v osnovi nedvomno pravilna (pravzaprav edina možna ali vsaj moralno najbolj sprejemljiva), ne nazadnje tudi zato, ker se lahko pohvali z nekaterimi pozitivnimi učinki (ali že kar uspehi). Recimo: uživanje prepovedanih drog je po njeni zaslugi vredno(s)tno-normativno zavrženo (družbeno nezaželeno in nesprejemljivo, pogosto celo stigmatizirano) in oteženo (npr. zaradi visokih finančnih stroškov ali stikov s prodajalci vprašljive moralne integritete), to pa naj bi marsikoga odvrglo od tovrstnega početja (če že ne od eksperimentalne ali priložnostne uporabe, pa vsaj od rednega »zadevanja«, odvisnosti, zasvojenosti ali »džankizacije«).

Kakor koli že, na drugi strani pa gotovo ni malo oseb, ki so jim droge videti mamljive prav zato, ker so družbeno nesprejemljive ali »tabuizirane« (Flaker 1992: 194): uživanje »prepovedanih sadežev« – do katerih pa (navkljub malone nepreštevnim omejitvam) ni težko priti – jim daje občutek, da so *eo ipso* drugačni od navadnih ljudi (npr. bolj drzni, svobodomiselní, odprti, nekonformistični, uporniški in morda celo superiorni). A to vsekakor ni ključni pomislek zoper hegemonsko politiko do nezakonitih drog. Vojskovanje zoper posameznike, ki uporabljajo »napačne« psihoaktivne snovi, je videti iracionalno (prim. Lukšič 1992: 74–79) vsaj v meri, v kateri sledi obredni logiki žrtvovanja grešnih kozlov (prim. Bauman 2002: 244–246), tj. moralnega očiščevanja »dobre družbe«. Opozoriti velja, da je v tem pogledu presenetljivo podobno svetim/religioznim in rasnim/evgeničnim vojnám: »Ne pozabimo, da je moderna država politični aparat, ki ima monopol nad vojno: izbira si sovražnike, jim napove vojno in vleče dobičke iz posla. /.../ Ne smemo tudi pozabiti, da je le pred 50 leti Hitler naščuval svoje ljudstvo proti Židom (s tem, da jim je 'pojasnil' različne razloge, zakaj so Židje nevarni Nemcem kot posameznikom in Nemčiji kot celoti). Milijoni Nemcev, med njimi pomembne osebnosti iz znanosti, medicine, prava in medijev, so verjeli v realnost 'židovske nevarnosti'. Ljubili so podobo tega rasnega mita, čutili so se vzvišeni zaradi naraslega samospoštovanja in bili prevzeti nad možnostjo 'očiščenja' naroda 'rasnih nečisto-sti'» (Szasz 1992: 30).

Naše zanimanje se ne sme zadovoljiti le s preučevanjem kalejdoskopskih oblik (ne)formalnega družbenega nadzorstva, tj. raznovrstnih prizadevanj, ki merijo na zatiranje ilegalne »ekonomije drog« (in z njo povezanega organiziranega kriminala), odvrčanje ljudi (zlasti mladostnikov) od uživanja prepovedanih substanc, »zdravljenje« odvisnosti ali preprečevanje nevarnih in škodljivih načinov uporabe. Seči mora še mnogo dlje, predvsem na tista življenjska področja, kjer se porajajo,

vzdržujejo in celo krepijo dejavniki, ki vplivajo na povpraševanje po stvareh (umetnih ali naravnih), ki obljublajo in zagotavljajo takšne ali drugačne užitke (oziroma subjektivno zaželena – ali pozitivno ovrednotena – psihofizična stanja). V tej zvezi se ne kaže pretirano ozirati na družbeno (ne)sprejemljivost ali zakonsko (ne)dovoljenost dobrin, v katerih je – če se namenoma izrazimo rahlo karikirano (ali celo ironično) – zapakirana »sreča«, emocionalna vsebina (bi bilo pravilneje reči »pritiklina«?) torej, ki ima v sodobni (in, še več, čedalje bolj globalizirani) kulturi izredno pomembno (po mnenju nekaterih družboslovcev celo osrednjo⁹) vlogo, zakaj mnogo bolj plodno si je zastaviti vprašanje, od kod pravzaprav izvira izjemna (na prvi pogled že skorajda neverjetna) priljubljenost (in razprostranjenost) najrazličnejših – prepovedanih, legalnih (namreč dosegljivih na trgu normalnega potrošniškega blaga) in zdravniško predpisanih ali vsaj odobrenih – psihoaktivnih substanc. Še drugače rečeno: katere funkcije opravljajo (ne)zakonite droge v kapitalističnem sistemu (oziroma v tržni družbi, ki je formalno in realno podrejena kapitalski logiki)? Kako na povečevanje potreb in želja po takih ali drugačnih »mamilih« vplivajo kompleksne (in neredko protislovne) družbene, politične, ekonomske, kulturne in ideološke spremembe, ki spremljajo »tranzicijo«¹⁰ iz modernega v postmoderno kapitalizem (tj. dramatično preobrazbo svetovnih razsežnosti, ki je vsaj zaenkrat videti nekako neustavljiva, nemara celo »usodna«)?

⁹ To tezo zagovarja Bruckner, ki ocenjuje, da je za sodobno družbo značilna ideologija prisilne sreče: »Pomeni največjega dobrega se med sabo tako razlikujejo, da se pri določanju tega, kaj bi to pravzaprav bilo, zadovoljimo z nekaj kolektivnimi ideali: zdravje, bogastvo, telo, udobje, blaginja, kot da bi bili to talismani, ki nas privlačijo, kot privlači ptico vaba. Sredstva postanejo cilji in razkrijejo svojo nesposobnost, takoj ko se znajdemo v zamaknenosti, ki jo iščemo. Zato se – o, kakšna kruta pomota! – velikokrat oddaljujemo od sreče prav po zaslugi sredstev, ki bi naj nam omogočila, da se ji približamo. Od tod izvirajo pogoste napake, ki jih zagrešimo, ko se pehamo za srečo. Zahtevamo jo, kot da bi nam pripadala, učimo se je, kot da bi bila učna snov, poskušamo jo ustvarjati, kot gradimo hišo. Kupujemo jo, kupčujemo z njo, prepričani smo, da so drugi zanesljivo srečni in da jih je treba samo posnemati, pa bomo tudi mi postali enako blaženi. /.../ Ne gre za to, da bi se morali proti sreči bojevati, treba se je bojevati proti preobrazbi tega krhkega čustva v pravo kolektivno omamo, ki bi se ji moral po zaslugi kemičnih, duhovnih, psiholoških, informacijskih in verskih sredstev predajati vsak« (2004: 21).

¹⁰ Ule (1992: 41–42) v tej zvezi opozarja na pomembne spremembe na področju narkomanije (ki pa še vedno ostaja predvsem fenomen mladih ljudi). V šestdesetih in sedemdesetih letih – torej v obdobju radikalnih družbenih uporov ter prevratniškega zavračanja kapitalističnega sistema in množičnega konformizma – so bile droge pomembna sestavina mladinskih sub- in kontrakultur, medtem ko je v devetdesetih letih situacija bistveno drugačna: politični poraz revolucionarnih vrenj je predrugačil tudi uživanje prepovedanih drog, ki v mnogo večji meri kot nekoč privzema znamenja regresivnega vedenja, življenjskega pesimizma, globoko zasidranih frustracij, osebne in strukturne nemoči, jalovega protesta, bega iz neznosne realnosti, nadomestka za vse druge izgubljene priložnosti ali nedosegljive užitke ...

Dejavniki »povpraševanja« po drogah

»Droga« je beseda, ki ima za marsikoga predvsem ali celo izključno tesnobe, srhljive, zlovesče, morbidne prizvoke. Še več, zdi se, da ta samostalni pogosto nastopa že kar kot sinonim za zlo, tj. v vlogi označevalca, ki se nanaša na fatalne substance, ki da skoraj samodejno izzovejo (povzročijo?) izključno negativne reperkusije, npr. osebnostni propad, moralni razkroj, huda obolenja (ali vsaj resno poslabšanje zdravja), dramatične družinske (ali partnerske) stiske/križe, naporne konflikte z okoljem (in konec koncev s samim sabo, npr. tedaj, ko se uživalec zave problematičnih odbojev svoje razvade, pa tudi težavnosti soočanja z njimi), skrajno osiromašeno življenje (osredotočeno na eno samo samcato stvar, ki bi si v tej zvezi gotovo zaslužila veliko začetnico), kriminalne aktivnosti (organiziranega in neorganiziranega tipa), delovno nezmožnost, socialno izolacijo, telesno in duševno zanemarjenost, osamljenost in naposled celo smrt (torej pojav, ki čaka sleherni končno/živo bitje, in sicer ne glede na mero, v kateri je bila njegova krajša ali daljša eksistenca medicinsko neoporečna ali osveščeno določena z dandanes nadvse hvaljeno »skrbjo zase«). Da, v tovrstni (že malone »apokaliptični«) perspektivi je droga predstavljena kot objekt, ki ne sugerira prav nič dobrega: celo obljuba pozitivnih (namreč subjektivno zaželenih) učinkov – kot so npr. ugodje, užitek, prijetno počutje, euforija, pomirjenost, sproščenost, zbranost, predružačeno stanje zavesti, občutje moči, ugasnjena bolečina, omiljeno trpljenje (ali nelagodje), veselje, povečana samozavest, stopnjevana psihofizična zmogljivost in tako dalje – je v najboljšem primeru zgolj zahrbtna past, zamegljeno znamenje prihuljene zvijačnosti Zla, ki si (podobno kot je to nekdaj večje počel sam zlodej) potuhnjeno nadeva zapeljujoče krinke Dobrega, da bi naivne, šibke, domišljave, neumne, nezmerne, neprevidne, nerazsodne, obupane, z dolgočasene, zmedene, plitve, izpraznjene, trpeče ali pretirano zvedave duše zvalilo na kriva pota, v bistvu naravnost v brezdanje brezno strahotne pogube.

Takšno pojmovanje pa je vseeno precej zmaličeno in, bodimo neposredni, neredko celo hinavsko: »Mamilom se torej vdajamo zaradi ugodja, to je treba znova in znova povedati, v nasprotnem primeru se diskurz o mamilih, poleg tega, da je nepoln in lažniv, zalomi ob očitnih dejstvih, s tem pa tvega diskvalifikacijo vsake, tudi upravičene kritike narkomanije. Moralizatorski ali zdravniški diskurz (to je pogosto isto) spominja na tiste priročnike o spolni vzgoji, namenjene otrokom in najstnikom, ki pojasnjujejo vse o reprodukciji in kontracepciji, nič, ali skoraj nič, pa ne povedo o ugodju ... To je seveda bedasto; v primeru mamil pa je nevarno: v boju proti mamilom lahko zmagamo le z verodostojnostjo, to pa lahko dosežemo le z resnico« (Comte-Sponville 1992: 16). Pisec seveda ne zanika nesporne škode, ki jo lahko povzroči strastno/slastno razmerje z drogo, vendar pa v isti sapi opozarja, da gotovo ne manjka posameznikov, katerih »bližnja srečanja z mamili« imajo povsem drugačen izid: »Vsakdo lahko navede ime inte-

lektualca, umetnika ali novinarja, ki se leta in leta drogira, a mu to ni preprečilo (prav nasprotno?) uspeha ... Glede tistih pa, ki jim je zaradi mamil spodletelo, kako naj bomo prepričani, da bi brez njih uspeli?« (1992: 16). In še več, ključna normativna poanta, ki jo (v eksplicitni vlogi filozofa, ki mu ne gre toliko za »srečo«, ampak predvsem za »resnico«, ki jo sprejema takšno, kot je, in ki se jo trudi tudi prenašati, kakor pač zna in zmore) poudarja in utemeljuje Comte-Sponville, je v tem, da se je treba pri razmišljanju o uživanju drog izogniti prenašljenim moralnim obsodbam: »Drogiranje ni prekršek, ali pa ta prekršek vsaj ni moralne vrste. Prijatelj se vdaja mamilom, zaradi tega smo lahko žalostni ali zaskrbljeni, toda kdo bi zato o njem rekel: 'To je pokvarjenec'? Mamilu vzbujajo skrb, seveda so nevarna, toda sama po sebi ne zaslužijo prezira. Ugotovim, da je prijatelj narkoman, neki drug pa je, denimo, lažnivec, egoist, okrutnež ... Za prvega me bo nedvomno bolj skrbelo: samo drugi pa se mi bi zdel vreden moralne obsodbe. Boljši je velikodušni zasvojenec kot zdrav samoljubnež« (1992: 15). Ampak pozor! Tu teče beseda kajpak o drogiranju, ne pa o protipravnih dejanjih, kot so kraje, ki jih spodbudi potreba po financiranju uživanja, ali raznovrstno fizično nasilje, ki je storjeno v stanju omamljenosti (ki oslabi mehanizme zavestne ali nezavedne/samodejne notranje kontrole). V tej zvezi pa velja vseeno upoštevati, da je škoda, ki jo nedolžnim ljudem povzroči zasvojenec s trdo drogo, pravzaprav neznatna v primerjavi s tisto, ki je posledica storitev in opustitev posameznikov, ki so v tem pogledu sicer brezmadežno čisti (*clean*), vdajajo pa se kakim drugim »mamilom« (ali »obljuba sreče«), običajno kajpak predvsem tistim, ki so blagodejna za reprodukcijo kapitalističnega sistema. Ne pozabimo: najhujših grozodejstev v človeški zgodovini niso povzročili niti narkomani niti alkoholiki, ampak v glavnem bazično trezni, spodobni, resni, odgovorni in urejeni posamezniki (pomislimo na zdajšnjega predsednika ZDA, ki je baje zgleden abstinenc, namreč »ozdravljeni« alkoholik). Torej: koga naj se človek v splošnem bolj boji, narkomana ali ne-narkomana, brezupnega alkoholika ali vzornega abstinenta? Vprašanje je, da ne bi prišlo do kake neljube zamere, kajpak zgolj retorično.

Toda pozor. Zdi se, da danes še vedno prevladuje (vsaj v uradnih arenah) mnenje (prepričanje?), da je uživanje drog vendarle – če odmislimo relativno redke izjeme – zlo. In če to vsaj v grobem drži – v to pa nas nenehno in z osupljivo vztrajnostjo prepričuje nič koliko uglednih strokovnjakov (ter ne nazadnje »ozdravljenih« narkomanov in preprostih ljudi, ki v »srcu dobro mislijo« in ki so celo v tem negotovem, kaotičnem, utekočinjenem, z vrtoglavo naglico spreminjajočem se svetu ohranili zmogljivost razlikovanja med dobrim in slabim, zdravim in bolnim) –, potem so stvari pač kristalno jasne:¹¹ droge

¹¹ No, te stvari so v resnici mnogo bolj kompleksne, raznolike in večplastne. Upoštevati kaže, da je skupina prepovedanih drog precej heterogena, dokaj različni so tudi motivi, načini in konteksti (npr. socialni, kulturni ali povsem individualni) njihovega uživanja, ne nazadnje pa

so predmeti, ki se jih kaže bati in jih odločno/nepopustljivo zavračati, pravno zavržene osebe, ki jih izdelujejo in z njimi oskrbujejo »črni« trgi, pa velja dosledno preganjati in strogo kaznovati.¹² Logika, ki tiči v ozadju takšnega razsojanja, gotovo ni privlačna za lase: če bi te mamljive snovi uspeli zradirati z zemeljske oble, bi *eo ipso* rešili ogromno družbenih in osebnih problemov, zakaj epicentri peklenskih skušnjav bi bili enkrat za vselej odpravljeni. V redu, ampak kako uresničiti ta – že na prvi pogled neverjetno optimistično (nemara celo scela utopično zastavljeni) – projekt? Izkušnje kažejo, da kaj takega preprosto ni mogoče. In naposled: koliko ljudi bi bilo sploh pripravljeno živeti brez sleherne droge, tj. kot brezhibno zloščeni (ali »obrušeni«) abstinenti? To vprašanje nas nujno sooči s še resnejšo zagato: kaj storiti s »povpraševalci« po teh dobrinah (bi morali zapisati »slabinah«?), namreč s potrošniki tega »hudičevega« blaga, ki ga je menda mogoče zgolj zlorabljeni (navzlic subjektivnim utvaram, da gre tu za uživanje ali »dobro rabljanje«, tj. uporabo za dosego nečesa dobrega). V tej zvezi naletimo na uradni družbeno-kulturni sceni na dve prevladujoči stališči. Nekateri – recimo jim *hard core* »represivci«, »prohibicionisti« ali »konservativci« – zagovarjajo kaznovanje uživalcev, in to vsekakor ne brez tehtnega razloga: neposredni potrošniki so pač tisti, ki generirajo in perpetuirajo ponudbo (obe-

nem pa še obsežne sektorje kriminalne ekonomije organizirane tipa) in so torej krivci *par excellence* za večino problemov, ki izvirajo iz uporabe drog (pravzaprav iz zlorabe, saj v opisani optiki dobra uporaba ni mogoča že tako rekoč po definiciji). Nekateri – namreč tako imenovani »permisivci«, »liberalci« ali »pragmatiki« – pa ocenjujejo, da uživanje ne sme biti inkriminirano ali sankcionirano in da je treba čim več prizadevanj (pre)usmeriti v preprečevalno-odvračevalne aktivnosti, zdravljenje (namreč »bolezni«, ki se ji reče odvisnost ali zasvojenost¹³ in ki jo lahko praviloma pozdravijo zgolj specializirani strokovnjaki) ter v – ta poudarek je pravzaprav najnovejši – zmanjševanje škode, tj. omejevanje tveganih načinov uživanja drog (v prvi vrsti heroina); takšno razmišljanje je neredko predstavljeno (ali dojeto) kot napredno in humano, vendar pa ima pomembno hibo, ki zadeva normativni status tistih, ki droge gojijo, izdelujejo in prodajajo: če namreč uporaba sama po sebi ni inkriminirana (in je torej, z drugimi – čeravno za marsikoga bržčas skrajno mučnimi – besedami, dopustna), zakaj bi potem kazensko preganjali osebe, ki te prakse tako ali drugače omogočajo?

vselej naletimo na kopico razlik tudi med uživalci samimi. Poudariti velja, da uporaba prepovedanih drog večinoma nima omembe vrednih škodljivih učinkov na družbo. To ne velja le za – večinoma precej nedolžno – travo, ampak celo za heroin: »Uživalci in uživalke heroina so navadni ljudje; veliko jih uživa heroin le občasno in niso zasvojeni, veliko je takih, ki so zasvojeni, a znajo poskrbeti za svojo navado, tisti pa, ki so zaradi različnih okoliščin zdrsnili iz neproblematične uporabe v džankizacijo, so v manjšini; in ta najbolj vidna, cestna podoba uživalcev je podlaga strahu in stereotipnih sodb« (Rener 2002a: 7). Prav heroin, ki je medijsko pogosto označen kot »bela smrt« (hm, le s kakšno barvo bi kazalo opisati mnogo pogostejšo »avtomobilsko smrt«?!), in »džanki« pa sta figuri, ki, kot se zdi, dokaj suvereno hegemonizirata javni diskurz (in še posebej imaginarij) v zvezi z vseni prepovedanimi drogami. Stereotipi, ki se lepijo nanju (in ki jih v dobršni meri proizvaja obsežna propaganda mašinerija, neločljiva spremljevalka »vojne proti drogam«), so zato še posebej nevarni: »Ko raziskujemo škodljive posledice uživanja heroina, odkrijemo, da heroin sam po sebi ni škodljiv za zdravje, da je večina bolezni, ki jih uživalci heroina dobijo, posledica okoliščin uživanja, primesi, ki jih dodajajo heroinu na črnem trgu, nesterilnega pribora, življenjskega sloga, nadzorovanja in šikaniranja uživalcev, vloge, ki jo morajo igrati. Odkrijemo tudi, da stereotipni podobi uživalca ustreza samo manjši del uživalcev, da jih veliko živi urejeno življenje, da lahko leta in leta vzdržujejo svojo navado, da osebni in družbeni propad nista nujna. Marsikdo, ki uživa heroin dokaj redno, ne postane zasvojenec, pa tudi opustiti uživanje je mogoče, saj se heroina na razne načine odvadi veliko ljudi; seveda je to težko, a nič težje kakor odvajati se pitja alkohola, morda celo lažje kakor odreči se cigaretam« (Flaker 2002: 9–10).

¹² McGuire (2004: 189) opozarja, da so za najbolj učinkovito politiko zatiranja produkcije prepovedanih drog zaslužni talibani (v obdobju 2000–2001, ko so vladali v Afganistanu). Z uporabo zares drakonskih kaznovanih metod (zoper pridelovalce maka) se jim je bojda posrečilo zmanjšati svetovno ponudbo heroina za 65 odstotkov.

¹³ Zasvojenost seveda ni stanje, ki vznikne *ex nihilo*. Brown (1997: 41–45) opozarja, da razvije zasvojenost svojo maksimalno moč po zaslugi ponavljajočega se doseganja pozitivno občutenih psihičnih stanj. Te subjektivno prijetne izkušnje vodijo v postopno oblikovanje specifičnega nagona (*acquired drive*), ki vedno znova sili v aktivnost (*addictive activity*), ki proizvede zaželena občutja (to je še posebej značilno za »zlato dobo« občejanja s sredstvom, ki prinaša poprej nepoznani – zdaj pa nadvse zapeljujoči – užitek, zakaj posamezniku se zdi, da je odkril skrivnost malone »večne blaženosti«: to spoznanje je pripravljen uporabljati celo navkljub očitno destruktivnim reperkusijam takšnega početja). Bolj ko se nagon po drogi krepi, bolj postaja dejavnost, ki jo ta motivacija določa, osamljena (oziroma »ekskluzivna«) in izstopajoča: prej ali slej se pretvori v edini vir »nagrajajočih« doživetij (ali zadovoljstva), pravzaprav v najpomembnejšo stvar v posameznikovem življenju (važnejšo od, denimo, prehranjevanja, spanja, spolnosti, prijateljstva, ljubezni, študija, službe ali družinskih obveznosti), tj. v neke vrste vsemogočnega »gospodarja«, ki suvereno vlada njegovemu razmišljanju (npr. ključnim preokupacijam in spremljajočim kognitivnih deformacijam), občutenju (npr. hlepenju ali poželenju po objektu, s katerim je zasvojen) in vedenju (ki vse bolj razjeda podružbljene ali vsaj družbeno sprejemljive vzorce obnašanja). V tej točki postaja zasvojenčeva bivanjska situacija vse bolj problematična: ekscesivno (ali »kvazi-ekskluzivistično«) vedenje izzove spore z družbeno-normalno okolico (npr. s starši, sorodniki, prijatelji, znanci, sodelavci, sošolci, družinskimi člani ...) in sproža konflikte tudi znotraj njega samega. Vse to le še stopnjuje osredotočenost na dejavnost, s katero je zasvojen, in povečuje potrebo po olajšanju (*relief*). V tej fazi so učinki sredstva, s katerim je posameznik zasvojen, močni že do te mere, da je stanje, ko njihov blagodejni vpliv zbledi, doživeto kot zelo neprijetno (*withdrawal*), to občutje pa ustvari dodaten motiv, da se v preteklosti nič kolikokrat preverjeni postopek povzročanja dobrih občutij ponovi ob prvi priložnosti, in to ne glede na sprotne nevšečne odboje ali dolgoročne škodljive posledice tovrstne prakse (ki prej ali slej vpliva tudi na zmanjšano samospoštovanje).

Tu je še drug problem, namreč postopna (a, kot se zdi, vendarle dokaj vztrajna) »normalizacija« užívanja vsakovrstnih (prepovedanih in dovoljenih) drog. Ta pojav je mogoče razgraditi v vsaj tri temeljne razsežnosti, in sicer statistično, strukturno in družbenopsihološko (ali kulturno-ideološko). Statistična dimenzija potrebuje bržkone še najmanj pojasnil, saj v tej zvezi zadošča že bežen pogled na empirične pokazatelje razprostranjenosti uporabe najrazličnejših psihoaktivnih snovi.¹⁴ Strukturni vidik pa je že nekoliko bolj zamotan. Po eni strani se nanaša na razbohoteno ilegalno ekonomijo drog, ki mnogim prinaša visoke dobičke (najdebelejši kos »umazane pogache« si odrežejo posamezniki v najvišjih predelih hierarhičnih struktur, kjer so praviloma zgoščene tudi najboljše količine podjetniškega znanja in drugih tipov »kriminalnega kapitala«), povsem spodobne zaslužke ali pa vsaj možnost preživetja (oziroma rednega vzdrževanja zasvojenosti). Ta sektor kriminalne ekonomije že zelo dolgo časa ni le *big crime*, ampak je predvsem *big business* (ki je obenem tudi pomembna sestavina legalnega gospodarstva). No, nadvse donosna je tudi ekonomija legalnih in medicinskih drog, ne nazadnje pa kaže opozoriti še na naglo rastočo goro ljudi, ki si služijo kruh (mnogi zavidljivo uspešno) na »sončni« strani prepovedanih drog, npr. v represivnih organih, institucijah za razstrpljanje in zdravljenje ter nevladnih organizacijah (ki pa jih – glej to čudo – pogosto financirajo prav vlade). To je le ena – in običajno tudi najbolj tematizirana (in tudi problematizirana) – lastnost strukturne normalizacije produkcije, trgovine in potrošnje (ne)zakonitih drog, nadaljnji vidik pa zadeva vlogo, ki jo imajo psihoaktivne snovi v normalnem delovanju družbenih struktur in organizacij, tj. v razširjeni reprodukciji (pravzaprav nenehni ekspanziji) kapitalistične ekonomije.

V tej zvezi velja izpostaviti naslednje funkcije, ki jih utegnejo opravljati psihoaktivne substance, in sicer, dvakrat podčrtajmo, ne glede na njihov pravno-normativni predznak ali mero družbene (ne)zazelenosti in (ne)sprejemljivosti: (a) droga omogoča rekreacijo, relaksacijo, dezinhibicijo ali sproščanje napetosti (oziroma dokaj učinkovito soočanje s stresom), ki so plod (pogosto heteronomnega) dela ali »igranja vlog« v tej ali oni družbeni instituciji, zlasti v šoli, službi ali družini (poudariti velja, da je za postmoderno družbo značilno stopnjevanje storilnostnih pritiskov na tako rekoč vseh socialnih prizoriščih, ne le v sferi meznega dela,¹⁵ ampak tudi v izobraževalnih, družinskih in celo potrošniških aktivnostih); (b) droga omogoča lažje prenašanje vsakdanjega življenja (»kraljestva banalno-

sti«), ki je za marsikoga negotovo, prekarno, enolično, potopljeno v »večno sedanost«, dolgočasno, mučno predvidljivo ali speto s hudimi obremenitvami ob neznatnih zadovoljstvih/ugodjih (tu gre za to, da se skuša s pomočjo psihoaktivnih snovi vsaj za silo kompenzirati bedo, ki se uživalcu prikazuje kot neke vrste usoda, npr. kot nevšečno, zopmo, poniževalno ali celo neznosno stanje – tj. malone neusahljiv vreclec zvečine negativnih dražljajev –, ki ga nekako ne zmore preseči ali se mu izogniti); (c) droga omogoči posamezniku, ki jo uživa (redno ali občasno, vendar praviloma ne ekscesno), da iz sebe iztisne čim več performativno-produktivnih učinkov (da gre, skratka, do skrajnih robov svojih psihičnih in telesnih zmogljivosti, da neprenehoma presega samega sebe, da se mu posreči narediti več, kot bi sicer – namreč brez te svojevrstne kemične »proteze« ali, še natančneje, dopinga¹⁶ –, da je bolj kreativen ali navdihnen, da živi čim bolj intenzivno življenje, da povečuje svoje konkurenčne prednosti pred neumornimi tekmeci, da potencira svoje zmoglosti, ki so *sine qua non* za ohranjanje vse bolj negotove vključenosti v družbena razmerja ali institucije ...); (č) droga omogoča zasebno upravljanje nelagodja ali trpljenja (npr. v povezavi z revščino, brezposelnostjo, doživetimi krivicami, relativno prikrajšanostjo, osamljenostjo, izoliranostjo, nebogljenostjo, obupanostjo, izpraznjenostjo, obrobni položajem ali izključenostjo iz osrednjih tokov družbenega življenja), ki je sicer v precejšnji meri strukturno pogojeno, vendar ga v a(nti)politični »družbi posameznikov« (Elias) zvečine ni več mogoče »politizirati«, tj. kritično obravnavati na javnih prizoriščih¹⁷ (če odmislimo center za socialno delo, zavod za brezposelne, policijsko postajo ali zdravstveno ambulantno) in ga predstaviti kot del globljih ali širših družbenih problemov, ki terjajo kolektivno in organizirano ukrepanje.

¹⁶ Prim. Périlleux 2003: 253–254.

¹⁷ Bauman opozarja, da se tegobe, ki jih v »tekoči moderni« doživljajo posamezniki (od katerih SE pričakuje, da bodo nadzorovali/upravljali svojo usodo, vendar pa tej nalogi večinoma – in pogosto zaradi strukturnih omejitev in prisil – niso kos), ne seštevajo več: ne strjujejo se v »skupno stvar«, ne zlivajo se v kolektivno stališče, ne zgoščajo se v javno vprašanje, ne povezujejo se v skupinski (npr. razredni) interes ali politično delovanje. Težave, ki jih občuti posameznik, mora reševati predvsem on sam (kakor pač zna in zmora), od soljudi, ki se otepajo s podobnimi stiskami, pa lahko dobi v najboljšem primeru le kak nasvet, smernico ali morda zgled (ki kaže, kako se opravljajo »pomembne reči«): »Druženje z drugimi trpečimi utegne imeti le to prednost, da vsakogar prepriča, da je samostojen boj s težavami nekaj, kar vsi drugi ljudje počnejo vsak dan – in na ta način osveži in poveča omahljivo odločenost, da še naprej počnemo prav to. Morda se iz izkušenj drugih tudi naučimo, kako preživeti naslednjo rundo 'krčenja', kako obvladati otroke, ki mislijo, da so adolescenti, in adolescenti, ki nočejo odrasti, kako spraviti maščobe in druge nezaželene 'tujke' iz svojega sistema', kako se znebiti zasvojenosti, ki ni več v užitek, ali otresti partnerjev, ki več ne zadovoljujejo. Predvsem pa se iz druženja z drugimi naučimo to, kako preživeti v svoji lastni brezupni osamljenosti, in to, da je življenje vsakogar polno tveganj, s katerimi se mora soočiti in spopadati vsak sam« (2002: 47).

¹⁴ Prim. Flaker 2002: 74–81; Morrison 1995: 210–213; McGuire 2004: 92–93.

¹⁵ Ena izmed posledic bizarne (bolj ali manj prisilne) obsedenosti z delom (oziroma s to instrumentalno aktivnostjo povezanih stresnih obremenitev) je izgorevanje, ki v zadnji instanci privede do »izgorelosti« ali »pregorelosti« (tovrstne nadloge, ki po nekaterih ocenah prizadevajo približno polovico vseh zaposlenih v zahodnih državah, so vzrok številnih bolezni, zdravstvenih tegob in bivanjskih problemov).

Družbenopsihološka razsežnost »normalizacije« (ne)zakonitih drog zadeva nekatere važne poudarke (oziroma vrednotno-normativne orientacije, napotke, zglede, priporočila ali sporočila) sodobne kapitalistične kulture (in prevladujočih kriterijev »dobrega življenja«). Postmoderna kultura slavi (v splošnem relativno plitvo, a storilnostno hudo obteženo) uživaštvo, varno zabavo, čim dlje trajajočo srečo, neskaljeno zdravje, stopnjujočo se čilost, privlačno zdizajnirana telesa, »večno« mladosten videz, nova in »nora« doživetja, nepretrgano potrošniško »samouresničevanje«, medijsko priznanje (to, da si znan vsaj po tem, da si znan) in, nikakor ne nazadnje, denar, ki vse to omogoča (in potemtakem tudi delovno, poklicno ali poslovno uspešnost, ki je nagrajena s po možnosti čim višjim dohodkom). A to še ni vse. Šteje se, da je treba vladajoče vrednotne prioritete realizirati čim prej in v čim večji meri (ki pa kajpada nikoli ni tolikšna, da ne bi mogla biti še večja). Droge igrajo v tem kontekstu pomembno vlogo, in sicer v več ozirih. Droga je za marsikoga svojevrstna »kraljevska pot« (ali »čudežna« bližnjica) do užitka, sreče, dobrega (ali vsaj znosnega) razpoloženja, prijetnih občutij, preseganja ali prebijanja/preseganja vsakdanje – npr. prozaične, racionalizirane, regulirane, kontrolirane, brezbarvne, medle ali s srditimi konkurenčnimi spopadi zastrupljene – socialne realnosti. Droga razkraja bolečine, odganja trpljenje, blaži težavnost bivanja, omogoča preskoke v »nove horizonte« doživljanja (samega sebe ali sveta in drugih oseb okoli tebe) ... Droge so mikavne, ker so – ko se jih posameznik nauči uporabljati – relativno zanesljive in predvidljive (če ni zaželenega ali pričakovanega učinka, je treba zgolj povečati odmere), predvsem pa delujejo naglo, kar je v časih, ko kronično primanjkuje časa (zase kajpak, ne pa za druge, tj. konkretne ali abstraktne gospodarje, ki jim služimo), nadvse cenjena kvaliteta.

Relativno zanesljivo in učinkovito delovanje droge je lastnost, ki je še posebej pomembna (in mamljiva), če upoštevamo, da so običajne (kratko-, srednje- in dolgoročne) metode, ki jih ljudje uporabljajo pri (samo)upravljanju dobrih/zaželenih in slabih/motečih psihičnih stanj (pa tudi ravni doživetega vzbujenja) v glavnem dokaj nepredvidljive, negotove, okorne, eksperimentalno-improvizacijske, pogosto neučinkovite ali celo »kontraproduktivne«, npr. v tem smislu, da proizvedejo nekaj, kar je popolno nasprotje nameravanega (posledica tovrstne situacije je ta, da mora vsakdo razviti določeno, višjo ali nižjo toleranco do negativnih – npr. nevšečnih, zoprnih, odbijajočih ali bolečih – občutij, čustvenih stanj in razpoloženskih nihanj). Droga, ki posameznika »dvigne«, »spusti« ali pa učinkuje v obeh smereh, utegne biti v tej zvezi še zlasti mikavna za posameznike, ki jih označuje: (a) nizka (ali znižana) toleranca do neprijetnih psihičnih stanj; (b) stalna (ali vsaj relativno dolgotrajna) izpostavljenost nadpovprečno negativnim notranjim ali zunanjim dražljajem, ki se jim ni mogoče izogniti (to pa je natančno tisto, kar »stresne« dogodke v bistvu naredi resnično stresneli); (c) boleča čustvena, socialna ali ekonomska prikrasnost (zaradi katere ima revna/deprivilegirana oseba na voljo

dokaj pičel repertoar zlahka dostopnih normalnih/dovoljenih aktivnosti, ki prinašajo užitek ali dobro počutje); (č) pomanjkanje izkušenj ali veščin za spoprijemanje z averzivnimi in disforičnimi bivanjskimi položaji; (d) »vrhunsko« doživetje (*peak experience*), ki je povezano s skrajno intenzivnim vzbujenjem, vznemirjenjem, ugodjem ali olajšanjem in v luči katerega so vse pretekle tovrstne izkušnje videti malone zanemarljive ali vsaj nepomembne; (e) konfuzna, neperspektivna, dolgoročno ali celo srednjeročno nepredvidljiva življenjska situacija, v okviru katere postane/je smiselno ali racionalno v prvi vrsti kratkoročno razmišljanje, odločanje in delovanje; (g) članstvo v socialno in ekonomsko ogroženi skupini,¹⁸ npr. v tako imenovanem podrazredu, *underclass* (prim. podrobnejšo analizo v Brown 1997: 17–27).

Še več, videti je, kot da malone ni tegobe (telesne, duševne ali eksistencialne), za katero ne bi obstajalo »čudežno« zdravilo v obliki te ali one omamne substance (legalne ali nelegalne). Prav tu se razkriva neke vrste cinična (ali nemara že naravnost sprevržena?) »humanost« sodobne kapitalistične družbe, ki po eni strani neprestano generira izjemne količine frustracij, resentimenta, depresivnosti, anksioznosti, obupanosti, odtujenosti, pobebljenosti, apatije, stresa in podobnih psihično neprijetnih stanj, po drugi strani pa oslabele in izolirane (oziroma »atomizirane«) posameznike zasipa z nepreglednimi množicami najrazličnejših blagodejnih pomagala,¹⁹ ki so spo-

¹⁸ Povezava med revščino, ki posameznika samodejno izključi iz socialno sprejemljivih (še zlasti pa statusno prestižnih) metod za *getting high*, in uporabo drog ima vrsto reperkusij, od katerih velja tu omeniti vsaj dve. Prvič, prepovedane droge so prav zato, ker jih v precejšnji meri uporabljajo neugledni, nepremožni ali celo kriminalni posamezniki (natančneje: ti storilci so običajno najbolj opazni in problematični), še dodatno stigmatizirane (drugače rečeno: ostajajo na slabem glasu, ker jih *mainstream* povezuje večinoma z ljudmi, ki so tudi sicer na slabem glasu). Drugič, uživanje drog v (naj)nižjih plasteh družbeno-oblastne hierarhije (npr. v vrstah brezposelnih, neformalno ali netipično zaposlenih, revnih, frustriranih in marginaliziranih posameznikov) postavlja resno oviro morebitni (červno trenutno bolj malo – in celo vse manj – verjetni) dekriminalizaciji ali legalizaciji, saj bi se utegnil tak ukrep sprevreči v neke vrste »kemično pacifikacijo« precejšnjega dela nezaželene in nepotrebne populacije. Prim. Morrison 1995: 213–215.

¹⁹ V tej vlogi lahko nastopajo tudi vsakršne potrošniške dobrine: »Realno je treba kompenzirati ne le osiromašenje družbenih odnosov, temveč tudi objektivni učinek konkurence na individue, ki jih priganja tržišče. To pomeni, da raba dobrin zavzame značaj, ki je ločen od njihove čutne kvalitete (znotrajsistemsko izraženo: njene 'uporabne vrednosti'). Ta stopnjevana absurdnost blagovne potrošnje se spet kaže na več načinov. Najprej se permanentno porajajoče se frustracije in potenciali strahu – nikakor ne presenetljivo – izrazijo v nekakšnem žretju od skrbi: tržnogospodarsko storilnostno dirko, mobbing, socialno deprivacijo, birokratsko poniževanje, strah pred prihodnostjo in izolacijo je mogoče (ob nekritični predaji sistemu) presteči, otopiti in potisniti stran samo s stopnjevanjem blagovne potrošnje, ki je nabita s kompenzacijskimi zvezdniki. Produkti in njihova raba ne predstavljajo več samih sebe, temveč domnevno ublažitev vsakovrstne kapitalistične bede.

sobna priklicati (realne ali vsaj navidezne) občutke sreče, zadovoljstva, ugodja ali vzhichenosti, pomiriti vročične (pretirano pregrete) duše, odgnati nadležne bolečine, otopiti trpljenje, uravnati razpoloženje na zaželeno »tonaliteto«, zmanjšati depresijo, zazibati v spokojen spanec, izostri čutne zaznave, povečati koncentracijo, zgostiti energijo, ustvariti zamaknjenost, razkrojiti inhibicije, streti tesnobo, ublažiti utrujenost, otopiti duha, vstopiti v stanja, ki so deloma ali pa celo povsem odrezane od vsakdanjih izkušenj ...

Kakšna je v takšnih razmerah socialna in individualna vloga (ne)zakonitih drog v ožjem pomenu? Na kratko (in na žalost): zelo važna. V prvem približku kaže njihovo funkcijo povezati predvsem s subjektivno doživetimi tegobami (kot so bojzani, tesnoba, slabo počutje, nemir, »ontološka« negotovost ali »prekarnost«, odtujenost, ponižanost, dolgčas, socialna nepriznanost, pomanjkanje smiselnih življenjskih opcij, nemoč, izčrpanost ...), ki jih neposredno ali vsaj posredno določa anomična dinamika neskončne kapitalistične akumulacije oziroma ki, še natančneje, izraščajo iz sodobnih oblik heteronomnega dela, fleksibilnosti (ali »netipičnosti«) zaposlitve, brezposelnosti, revščine, nemoči, osamljenosti, relativnih prikrajšanj ali izrazito neenake porazdelitve dohodka in bogastva: droge lahko funkcionirajo v takšnih primerih kot nekakšno blažilo – pravzaprav kot individualizirana »medikalizacija« – problemov, ki jih občutijo ljudje v postmodernem kapitalizmu (in ki so še toliko bolj problematični, nemara že celo neznosni, če so doživeti v luči prevladujočih sporočil množične, medijsko gnane kulture). Po drugi strani pa lahko droge učinkujejo tudi kot svojevrsten doping, tj. sredstvo, ki posamezniku omogoča, da izboljšuje ali potencira svoj oblastno pričakovani (tj. družbeno-institucionalno zaželeni) »performans« oziroma da dela več in bolje v vlogah učenca, delavca, roditelja in potrošnika.²⁰

Kot je znano, je oglaševanje to povezavo že zdavnaj naravnost virtuozno mobiliziralo; zbirka reklamnih spotov je danes vedno groteskno naštevaje neverjetnih napak, prisil, strahov in obupov kapitalističnega vsakdana. Sistem odkrito priznava, da je nor, in za obvladovanje tega stanja ponuja kolikor hočete pisane tablete, tonikov, čokoladnih ploščic in gospodinjstvih pripomočkov« (Kurz 2000: 113–114).

²⁰ Prim. Aquatias 2003: 322–327. Za sodobnega delavca in potrošnika je čedalje bolj pomembno – in ne nazadnje tudi težavno – (samo)-upravljanje z budnostjo in spanjem. Hude delovne obremenitve namreč terjajo (in predpostavljajo) po eni strani precejšnjo zbranost (oziroma motiviranost, organiziranost in »čilost«, tj. neprestano odprtost za »še več« in »še bolje«), po drugi strani pa seveda tudi ustrezno spočitost, ki jo zagotavlja dober spanec. Ti zahtevi pa sta postali za mnoge ljudi izredno težavni, zato si morajo pri tem pomagati z različnimi – tržno dostopnimi, medicinskimi in prepovedanimi – drogami ali »zdravili« (namreč snovmi, ki posameznika »dvigajo« in »spuščajo«). Lewton (2006: 56) v tej zvezi piše o prizadevanjih raziskovalnih centrov in farmacevtske industrije, da bi preutrujeni in neprespani trpni dobili dostop do čim bolj učinkovitih »zdravil«, s katerimi bi bili (čim dlje) budni in (v čim krajšem času) spočiti tako rekoč »po naročilu«, *à la carte*. Eno izmed takšnih malone čudežnih pomagal je poživilo, ki se imenuje modafinil (njegov proizvajalec je leta 2005 s prodajo zaslužil

Takšno, namreč »integracijsko« (Ehrenberg) ali družbeno vključevalno delovanje drog pa je čisto prezrto, ker je glavnina pozornosti usmerjena na manjšino disfunkcionalnih zasvojenecv (še zlasti pa »džankijev«), katerih rutinsko in ekscesno uživanje drog (praviloma heroína) ni organsko vtkano v normalne vsakdanje aktivnosti in predstavlja edino gravitacijsko os, okoli katere se vrtijo njihova življenja.

Vzpon integracijskih psihoaktivnih snovi kaže povezati tudi s predurjenostjo konfiguracije delovnih situacij v »postfordovskem« kapitalizmu, predvsem pa s »subjektivacijo« (Périlleux) heteronomnega dela. Ta oznaka, podčrtajmo, ne implicira delovnih aktivnosti, ki so samodoločene ali avtonomne *stricto sensu* (oziroma ki posamezniku omogočajo, da se z njimi ustvarja kot subjekt, ustvarjalec samega sebe in svojih smiselnih praks), ampak se nanaša na pomembno razvojno usmeritev v sferi kapitalistične produkcije (ki obsega v splošnem izredno razpršene in heterogene delovne položaje), in sicer na intenzifikacijo subjektivne angažiranosti v službi.²¹ V grobem in poenostavljeno rečeno: od zaposlenega se zahteva čedalje bolj celovita vpetost njegove osebnosti (že skorajda vseh potencialno produktivnih psihičnih in telesnih zmožnosti) v delovni proces, to se pravi, vulgarno (a opisno vendarle povsem točno) rečeno, prostituiranje s telesom, dušo in srcem. Gre torej za to, da je opaziti vse več delovnih situacij, v katerih se od prodajalca delovne sile pričakuje cela vrsta subjektivnih kvalitet/kapacitet, kot so: (a) komunikacijske, kooperacijske, interakcijske in jezikovne kompetence; (b) celostna »psihološka prezenca«; (c) inovativnost, iniciativnost, originalnost ali kreativnost (v kontekstu relativne avtonomije, ki pa je v zadnji instanci seveda podrejena heteronomnim ciljem organizacije, brezosebnim tržnim silam, strogim merilom instrumentalne racionalnosti, storilnostnim pritiskom in institucionalnim pravilom); (č) toleranca do dvoumnosti, iznajdljivost, dovzetnost za nepredvideno/nepredvidljivo ali sposobnost prilagajanja na nenehne spremembe v zunanjem in notranjem okolju (neke vrste navenost na odsotnost trajnih navad); (d) pripravljenost, da si ves čas »v koraku s časom« (ali pa, še bolje, »korak pred časom«) oziroma da si stalno na tekočem z vsem, kar ta hip naplavi »tekoča družba« (Bauman); (e) permanentno (malone dosmrtno) izobraževanje, tj. učenje/privzemanje vseh tistih veščin, znanj in spretnosti, ki so potrebne za čim bolj uspešno realiza-

575 milijonov dolarjev): »bolniku« omogoča, da je dolgo časa (celo 48 ur) zgledno buden/dejaven in da kljub temu potrebuje relativno malo spanca. Krasni novi/nori svet postmodernega kapitalizma! Videti je, kot da smo na pragu obdobja, v katerem bomo z eno tabletko spodbujali in ohranjali budnost/živahnost (oziroma delovno in potrošniško storilnost), z drugo tabletko pa se bomo spočili bolje (v neprimerno krajšem času in torej bolj učinkovito), kot bi se s »staromodnim« naravnim spanjem. Hm, morda bomo celo dosegli stanje, v katerem nam sploh ne bo treba več spati, tako da bomo lahko le še delali in trošili (uživali in se zabavali).

²¹ Prim. Périlleux 2003: 244–247; Virno 2003: 89–96; Gorz 1999: 36–43.

cijo delovnih nalog ali poklicnih projektov; (f) zmožnost delati v spreminjajočih se delovnih skupinah (sestavljenih iz »kolegov«, ki istočasno tekmujejo in sodelujejo), ki jih usmerja (po možnosti z lastnim zgledom), animira in motivira vodja (liberalno orientirani *coach*); (g) funkcionalna orientacija do lastne prihodnosti, zamišljene kot bolj ali manj diskontinuirano in nekoherentno zaporedje projektov (brez trajnih eksistencialnih sidrišč ali vgnjezdjenj); (h) čim večja mobilnost in fleksibilnost; (i) ustrezljivo generiranje kontekstualno primernih (oziroma dopadljivih in zahtevanih) čustev (*emotional work*);²² (j) mobilizacija vseh intelektualnih resursov; (k) pripravljenost, da storiš/delaš več, kot je formalno predvideno za dano poklicno vlogo (npr. v tem smislu, da pomagaš drugim, da se ne pritožuješ zaradi začasnih ali prehodnih večjih delovnih obremenitev, da se prostovoljno lotiš nalog, ki ti jih *de iure* ne bi bilo treba izvršiti, da daješ konstruktivne predloge, da predvidevaš možne probleme ali zaplete in še pravočasno zagotoviš potrebne preventivne/korektivne ukrepe ...); (l) stalna budnost, koncentracija, pozornost in odgovornost za celoto delovnega procesa (podkletena s skrbjo za čim boljše kakovost produktov).

»Subjektivacija dela« (Périlleux) – namreč težnja k maksimalni, vsestranski ali celo totalni angažiranosti (pravzaprav podvrženosti) v procesu heteronomno-abstraktnega dela – poteka v socialnem kontekstu, ki ga zaznamujejo negotova ali nepredvidljiva prihodnost, stanovitveni strah pred izgubo zaposlitve in pred konkurenti (ki, kot se zdi, nikoli zares ne počivajo), zoprni občutek, da v službenem okolju (ki se spreminja v neprekinjen niz projektov, sledečih si v vedno hujšem tempu) nikoli ni uresničeno nič dokončnega, trdnega ali oprijemljivega, saj se je treba vedno znova potrjevati in dokazovati (modno rečeno: spoprijemati z novimi in novimi izzivi), in to v optiki meril uspešnosti, ki so vse bolj ohlapna, raztegljiva ali celo nedosegljiva (ne glede na to, kako dobro nekaj narediš, ti je vselej jasno, da bi bilo lahko to realizirano še mnogo bolje). A to, na žalost, še zdaleč ni vse. Stopnjevanje pritiski na prodajalce delovne sile v vročinem vesolju heteronomno-mezdnega dela imajo reperkusije tudi na drugih področjih družbenega in osebnega življenja, npr. v šolskem procesu: izobrazba (tj. naložba, ki naj poveča obseg posameznikovega kulturnega in socialnega kapitala, obenem pa mu zagotovi še fleksibilno in hibridno sebe, zmožno za čim boljše prodajo na trgu delovne sile) postaja vse pomembnejša za poznejšo poklicno (ali celo življenjsko) promocijo, uspešnost in kariero. To pa skoraj neizogibno povečuje stresnost šolanja.

No, čedalje bolj pa postajajo naporna tudi druga opravila, npr. starševsko delo (ki je še vedno predvsem materinsko delo)²³

²² Prim. Šadl 1999: 211–227.

²³ Renier opozarja na empirično raziskavo, ki je med drugim pokazala, da je v Sloveniji opaziti »generacijski mir«, tj. neke vrste simbiozo generacij (otrok in staršev), po drugi strani pa se je dogodil tudi pre-

– navkljub sporadičnim hrabrim in hvaljenim intervencijam »novih očetov«, delo v partnerskem razmerju, potrošniško delo in – če slučajno ostane na voljo še kaj časa in energije – delo »na sebi«. Storilnostni pritiski (in normativna pričakovanja) se stopnjujejo že do te mere, da jim marsikdo ni več kos brez redne ali vsaj občasne uporabe psihoaktivnih snovi (dopinga). Takšno stanje povečuje frustracije, resentimente, živčnost, utrujenost ali obteženost s stresom pri posameznikih, ki morajo vlagati (pravzaprav žrtvovati!) čedalje več časa in energije že zgolj zato, da ne izpadejo iz igre (da torej ostanejo insiderji, vključeni v ta ali oni – po možnosti statusno čim bolj priznani – »družbeni klub«), vse skupaj pa še dodatno zabeli grmada kulturno-medijsko posredovanih imperativov (kot so: »Uživajte!«, »Realizirajte, uveljavite, predvsem pa se trudite izboljšati samega sebe!«, »Privoščite si življenje, ki je vredno življenja!«, »Poskrbite, da boste za vekomaj srečni, lepi, mladostni, zdravi in čili!«, »*Carpe diem!*«, »Delajte na sebi in za sebe, kajti navsezadnje je zgolj od vas samih odvisno, kakšna – dobra, mediokritetna ali slaba – bo vaša trenutna in nadaljnja usoda!«, »Ne dovolite si, da bi trpeli!«, »Ne dopustite, da bi vam življenje spolzelo iz rok!«, »Ostanite zvesti zgolj samim sebi!«, »Ne zadovoljite se z malim, le najboljše je dovolj dobro za vas!«, »Odpovejte se slabemu razpoloženju!«, »Ne sprijaznite se z enoličnostjo, rutino ali dolgčasom!«, »Udeležite vse svoje intelektualne, čustvene, čutne in druge potencialne!« ...), ki so jim kajpak izpostavljeni tudi izključeni, marginalizirani,²⁴ deprivilegirani, brezposelni (ali zgolj začasno za-

mik iz etično-vzgojne v čustveno-podporno družino: »Hkrati se potrjuje tudi naša hipoteza o tem, da na materah sloni odnosni svet mladih v Sloveniji celo tako zelo, da utegne biti blagostanje mater že kar vprašljivo pod težo izjemnih pričakovanj in odnosnega dela« (2002b: 96).

²⁴ Na to zoprno dejstvo opozarja tudi Bauman: »V sinoptični družbi zasvojenec z nakupovanjem/gledanjem revni ne morejo odvrtni svojih pogledov; ni kraja, kamor bi jih lahko odvrtni. Čim večja je svoboda na ekranu in zapeljivejša so skušnjave, ki mamijo z reklamnih tabel v nakupovalnih centrih, čim globlji je občutek obubožane stvarnosti, tem bolj neustavljiva postane želja poskusiti – četudi le za bežen trenutek – bleščavost izbiranja. Več ko imajo bogati izbor, manj znošno je življenje brez izbiranja vsem drugim« (2002: 113). Problem je, skratka, v tem, da živijo tako bogati kakor revni v isti kapitalistični kulturi, v istem svetu, ukrojenem po meri premožnih in uspešnih (prim. Young 2003: 394–407). Prav ta hkratna vključenost in izključenost je najbrž ključni epicenter stisk, napetosti (*strains*), obupa, resentimenta, pogreznjenosti v »večno sedanost« (v luči katere štejejo le takojšnje ali vsaj čim prejšnje zadovoljitve) ter nadležnih moralnih in indentitetnih problemov (ne pozabimo, da je v aktualnih razmerah revščina pravzaprav »meta-ponižanje«: stanje, ki ni povezano zgolj s kroničnim pomanjkanjem denarja, ampak vključuje tudi nizek socialni status, neznanost spoštovanje, občutek, da si »luzer«, *nobody*, oseba brez prave, predvsem pa družbeno priznane vrednosti ...). In še več, videti je (na žalost še predobro), da se tovrstni problemi prej zaostrujejo, kakor rešujejo. Družbenoekonomske razlike se – na globalni in nacionalni ravni – povečujejo, »zgodovinski kompromis« med kapitalom in delom se razkrajja, socialna država tone v krizo (oziroma jo porivajo v privatizacijo). Ideološko geslo dneva je: vsakdo naj sam zagotavlja (sebi

posleni), odvečni, revni, neuspešni, grdi, neizobraženi, nesrečni ali kako drugače »deficitarni« posamezniki.

Droga se na tej ravni (kjer gre morda v prvi vrsti za – poenostavljeno, a bržčas ne preveč napačno rečeno – iskanje sreče ali vsaj za izmikavanje nesreči) gotovo marsikomu kaže kot precej mikavna opcija, vsaj na začetku, potem pa ... Ampak pozor. Kdo pa na začetku sploh razmišlja o tem, kaj bo (če bo) v bolj oddaljeni prihodnosti (še posebej v današnjem času skrajno zoženih, zamegljenih in nepredvidljivih perspektiv), čeravno najbrž pozna – od blizu ali vsaj od daleč – primerke, ki so že globoko pogreznjeni v stadij »potem«, tj. v stanje polno razvite zasvojenosti, v življenjsko situacijo, v kateri se malone vse (namreč razmišljanje, čustvovanje, občutenje in obnašanje) vrti izključno okoli droge, substance, ki je edina zmožna odgnati negativne psihične (in telesne) občutke in priklicati prijetna ali vsaj znosna doživetja samega sebe? No, prva »bližnja srečanja« z drogo so dokaj različna (razlikujejo se glede na motive, osebnostne značilnosti in družbenoekonomski položaj užívalcev, kontekste, socialne pritiske ...). Za večino posameznikov, ki pridejo v neposredni stik z drogo, ta izkušnja nima fatalnih reperkusij. Mnogi se po eksperimentalni fazi odrečejo nadaljnji uporabi droge (ker jih ne zanima več, ker to ni v skladu z njihovim načinom življenja, ker imajo na voljo druge in boljše – ali vsaj enakovredne – vire uživanja, ker ...). Mnogi, ki jim droga prinaša subjektivno pozitivna doživetja, skrbno pazijo, da ne bi zdrsnili v zasvojenost (v stanje, v katerem bi jim droga pomenila/predstavljala edini vir vzdrževanja pozitivnih občutij ali doživetij). Seveda pa obstajajo (in po vsej verjetnosti tudi bodo obstajale) osebe, ki jih droga enostavno očara, bodisi že na prvem »zmenku« (tu gre za svojevrstno »ljubezen na prvi pogled«) bodisi bolj zlagoma (a vendar dovolj zanesljivo). To se običajno zgodi zato, ker posa-

meznik odkrije v drogi skorajda čudežen (manj poetično rečeno: razveseljivo zanesljiv in učinkovit) pripomoček za proizvajanje/vzdrževanje »večno« prijetnega počutja (oziroma razpoloženja, vznemirjenja, sprostitve, »odklopa«, »izklopa«, »preklopa« ...). Če se to odkrije (pravzaprav razodetje!) aktivnosti, ki omogoča relativno preprosto (vsaj v točki, ko se je posameznik naučil uporabljati za tekoče – in čedalje bolj kratkoročno – upravljanje ugodij in neugodij ali, z drugimi besedami, evforičnih in disforičnih stanj), spoji z osebnostimi predsipozicijami za razvoj zasvojenosti, stvari prej ali slej postanejo bolj resne (vzrok zunanjih in notranjih konfliktov, ki pa pogosto – in navidezno paradoksnost – zgolj povečajo privlačnost dejavnosti, ki zasvaja, pravzaprav osvaja), in to kljub temu, da jih *would-be-addict* ne dojema kot takih. Še več, prav to pomanjkljivo zavedanje lastne življenjske situacije²⁵ (oziroma pomembnosti, ki jo v njej privzema ena sama dejavnost, npr. uživanje droge) je eden ključnih dejavnikov stopnjujoče/razvijajoče se zasvojenosti, tj. procesa (za posameznika precej zahrbtnega), ki gre skozi več faz (dokler se te epizode ne sklenejo v pravcato nadaljevanje).

Sklepna opazka

Zasvojenost je včasih težko razločiti od pojavov, kot so navada, obsesija, kompulzija, navezanost in odvisnost. V tej zvezi je koristno slediti pojmovnim razločkom, ki jih predlaga Brown (1997: 49–50). Začnimo z razliko med zasvojenostjo na eni strani ter obsesijo in kompulzijo na drugi. Zasvojenost

in odvisnim družinskim članom) blaginjo, varnost, srečo, zdravje in druge dobrine, država pa naj priskoči na pomoč zgolj tistim, ki objektivno ne morejo tekmovati na trgu delovne sile (to pa implicira vnovično oživljanje razločka med *deserving poor* in *undeserving poor*). Z drugimi besedami: od nacionalne države (pravzaprav od tehnokratskih elit, ki jo upravljajo) se pričakuje, da bo – zlepa (s korenčkom) ali zgrda (s palico) – prisilila ljudi (npr. v okviru zloglasnih *workfare* projektov), da bodo pripravljeni prostovoljno sprejeti vse bolj fleksibilne/prekarne, negotove, deregulirane, naporne, brezperspektivne, neugledne in slabo plačane zaposlitve (»kdor ne dela, naj ne je!«). Zakaj? Čemu? Uradni odgovor se glasi takole: zato, dragi moji, ker itak ni(mate) druge alternative. Takšna usmeritev je torej predstavljena kot čista, najčistejša zgodovinska nujnost: (a) tako mora biti, če/ker hočemo dohiti ekonomsko najbolj razvite družbe (ki pa se – glej to čudo! – navzlic zgodovinsko enkratnem bogastvu vseeno otepajo z revščino, nezadovoljstvom in kopico hudih družbenih problemov); (b) če/ker nočemo, da bi nas dohiti ali prehiteli drugi; (c) ker/če se hočemo še naprej razvijati in razvijati, in to čim hitreje in čim bolj vsestransko (beri: ker smo psihično zasvojeni z idejo neskončne gospodarske »rasti«, ki pa je – in to dejstvo je običajno bodisi prezrto bodisi zamolčano – natančno osrednji strukturno pogojeni imperativ kapitalističnega gospodarstva, tj. temeljna objektivno-sistemska pri(sila).

²⁵ Prim. Brown 1997: 27–41. V tej zvezi gotovo obstajajo tudi situacije, v katerih se oseba, ki je na poti v zasvojenost, v bistvu zaveda, koliko je ura (jasno ji je, da postaja vse bolj »navlečena« na *addictive activity* oziroma osredotočena na kratkoročna zadovoljstva ali olajšanja in »krizno upravljanje« lastnega počutja), vendar pa je to spoznanje ne spravlja v pretirano zaskrbljenost: (a) ker meni, da ima stvari vendarle še zadosti trdno pod svojo kontrolo; (b) ker domneva, da ima še moč – in potrebne osebne resurse – za vnovično vzpostavitev suverene nadzora nad lastnim življenjem (ko se bo seveda odločila za tak korak, ki pa ga zaenkrat še ni treba narediti); (c) ker ji je praktično vseeno, kaj bo prinesla bolj oddaljena (in temu primerno abstraktna) prihodnost, saj verjame, da se ji je že *hic et nunc* razodela skrivnost večne in nepopisne blaženosti; (č) ker so vse druge – zlasti časovno bolj oddaljene – alternative nezanemljive, nesmiselne, prenaporne, bedaste, neuresničljive ali nedostopne; (d) ker je čisto zadovoljna, da je vse tako, kot je (»naj samo traja, dokler bo pač trajalo«); (e) ker čuti, da je že dosegla stopnjo, ko ne more več živeti drugače (boji se telesnega in predvsem psihičnega stanja, ki bi nastopilo, če bi povsem ali vsaj korenito pretrgala stike z drogo); (f) ker ... Tu pa se težave ne končajo. Razvoj zasvojenosti je namreč povezan tudi z oblikovanjem mišljenjskih vzorcev, podpornih prepričanj ter mehanizmov za obrambo pred zunanjimi in notranjimi kritikami, ki močno otežujejo preskok v drugačen življenjski slog, ne nazadnje pa tudi s splošnim poslabšanjem osebnostnih resursov (npr. samospoštovanja, podobe o samem sebi in zmožnosti, da dojamemo škodo, ki jo tebi in drugim povzroča zasvojenost), ki so potrebni za realizacijo takšne odločitve.

(*addiction*) se nanaša na vedenje, ki je usmerjeno k cilju (*goal-directed*), obenem pa ga spremlja pričakovanje pozitivnega psihičnega stanja (npr. užitka, ugodja ali prijetnega počutja). Obsesija (tj. vedno znova vračajoči se vzorci razmišljanja, ki jih posameznik ne more nadzorovati, hkrati pa ga žalostijo ali vsaj spravljajo v stisko) in kompulzija (tj. dejanja, ki se neizprosno ponavljajo, čeprav se jim posameznik prizadeva upreti, ker jih občuti kot neprijetna, nesprejemljiva ali celo odvrtna) pa sta neprožna, stereotipna in neprostovoljna fenomena, ki ju poganja tesnoba in ki sta subjektivno dojeta kot neke vrste tujek, *corpus alienum*. Navezanost (*attachment*) je običajno benigna, konstruktivna, osredotočena na konkretno osebo ali predmet (včasih tudi na idejo) in vpeta v dolgotrajno razmerje (hkrati pa tu ni opaziti učinka navajenosti, ki bi posameznika silil v vse bolj intenzivno »občevanje« s stvarjo, na katero je »priklenjen«, *attached*). Odvisnost je specifična podzvrst zasvojenosti (in običajno zadeva zlasti njene telesne ali fiziološke aspekte), ki se nanaša v glavnem na snovi (medicinsko rečeno: na »zlorabljanje« dobrin, kot so alkohol, heroin, kokain, tobak, določen tip hrane ...). Brown v tej zvezi opozarja, da je, vrednostno gledano, zasvojenost – tj. neke vrste motivacijski monopol ali nadvse ozka specializacija v doživljanju ugodja (*reward specialism*) – večinoma »mešani blagoslov«, saj vključuje tako dobre/zaželene kakor tudi slabe/nezaželene posledice (in sicer tako za posameznika kot za družbo). Celo najbolj destruktivne zasvojenosti imajo lahko kake blagodejne/dobrodejne sekundarne učinke, po drugi strani pa utegnejo biti določene pozitivne zasvojenosti celo zelo konstruktivne za posameznika in družbo.

Zasvojenost (v najširšem, morda celo preširokem pomenu) je pravzaprav večplasten in kontroverzen pojav, ki ne prebiva (životari?) nekje na obrobju, ampak gnezdi že v sami srčki normalne družbe, v njenih osrednjih institucijah in agentih, ki jih reproducirajo (ob tem pa kajpak še sebe kot podružbljena bitja). Tu seveda ne mislimo v prvi vrsti na zasvojenost, ki je plod nezmernega uživanja (ne)prepovedanih drog, ampak na njej dokaj podobno psihično stanje, ki se veže na povsem normalne socialne aktivnosti²⁶ (ali vloge) in na njihove – običajno

²⁶ »Vprašajmo se sedaj, kakšna je mentaliteta ljudi mainstreama, establišmenta ali podružbljenih bitij, ki mislijo, ukrepajo, skratka, kaj jih goni, na katerem speedu so...? 'Goni' jih red, toda kot rečeno, ne kateri koli red, temveč družbeni red sam! Lahko rečemo tudi, da je ravno družbeni red njihova droga. Zanje je značilno, da so z družbenim redom eno in isto, so pravzaprav personifikacija in tudi inkarnacija družbenega reda kot takega, a obenem niso isto kot ta red. So odvisniki od 'stabilnosti', 'urejenosti' ... predvsem 'varnosti'. Skratka, od vseh tistih per definitionem nedosegljivih 'drobnarij', iz katerih sestoji precizna mehanika družbenega kot sistematika organizirane nedolžnosti« (Kuzmanić 2002: 109). In kaj je nasprotje togote odvisnežev od družbenega, urejenosti, resnosti, mirnosti in pridnosti? Avtor meni, da je odgovor na to vprašanje sila preprost: humor, igrivost, »zajebancija«, *happening*, lahkotnost, radostna improvizacija, spontanost, pokončnost, preprostost ...

v »slabo« neskončnost postavljene – cilje. Tovrstna odvisnost (ali, nemara še natančneje, vdajanje) ni zgolj psihološko dejstvo (ali »problem«), ki razkriva slabosti človekove volje (ali razuma), ampak je tudi (ali celo predvsem) strukturna značilnost/prisila kapitalistične družbe. Heroin (ki se v zvezi z zasvojenostjo najbrž najpogosteje znajde na »tapeti«) deluje v tem kontekstu kot priročen grešni kozel, neke vrste »detergent«, s katerim se »odvisna družba odvisnikov« moralno očisti in »razstruplja«, npr. zato, da bi si lahko še naprej domišljala, da je v resnici svobodna entiteta, sestavljena iz svobodnih ljudi, tj. posameznikov, ki imajo krmilo življenjskih usod trdno v svojih rokah (in glavah), ki imajo izključno v sebi (npr. v duševnosti) vzroke svojih storitev ali opustitev, ki so tvorci (ne pa stvorci) družbene ureditve (in njenih oblastno-kontrolnih mehanizmov), ki ...

To velja kajpak tudi za posocialistične družbe (pridno učeče in tankovestno zgledujoče se po svojih civilizacijsko bojda superiornih zahodnih vzornicah), ki so v obdobju »tranzicije« (tj. kontrarevolucionarnega prehoda iz socialističnega »fordizma« v kapitalistični »postfordizem«) poleg vseh drugih neljubih detonacij doživele tudi pravcato eksplozijo uživanja prepovedanih drog. Ta fenomen je neredko označen kot »nujen ali neizogiben davek« (poleg, recimo, povečane kriminalitete, revščine, brezposelnosti, družbenoekonomskih razlik ter, če pomislimo na bivšo Jugoslavijo, skrajno krvavega, uničujočega in – zlasti v retrospektivni optiki – presunljivo nesmiselnega nasilja), ki ga je bilo treba plačati (in se ga še zmeraj plačuje!) na trnovi poti v Evropsko unijo, NATO ter krasni novi svet »prostega« trgovanja, srditega tekmovanja, strankarske demokracije, človekovih pravic, vladavine prava in – ne prezrimo bistva! – svete zasebne lastnine nad produkcijskimi viri (ter z njo spetega izkoriščanja/zatiranja). Vendar pa je škoda, ki je (ne)posredna posledica uporabe prepovedanih drog, videti že skoraj zanemarljiva, če jo postavimo ob bok drugim »kolateralnim« negativnostim tranzicijskih transformacij, ki jih je med drugim motivirala in animirala tudi nekakšna – resda mukoma prikrivana, a vseeno izjemno močna – zasvojenost socialističnih delovnih ljudi, občanov, njihovih nadebudnih potomcev in, sploh ne nazadnje, oblastno-avantgardnih »subjektivnih sil« z dih jemajočimi prizori sreče (oziroma ugodja, udobja, uživanja, blaginje, dobrega življenja ...), ki jim jo lahko ponudi zgolj zahodno-kapitalistični model družbene in gospodarske ureditve. Ta mamljiva in omamljajoča sreča, o kateri je bilo v »svinčenih« časih totalitarnega zatiranja zvečine mogoče zgolj sanjati (npr. na podlagi vzburljivih podob na malih in velikih ekranih, zavidanja vrednih pripovedi očitidcev ali lastnih izkušenj s prejkone pre/redkih potovanj v svete zahodne dežele), je končno obiskala tudi naše (zdaj že zgledno kapitalistične) kraje. In ne le to: njej na čast so bila zgrajena (in se še vedno vehementno gradijo!) bleščeča svetišča, pravcata romarska središča, v kateri se redno in z nepopustljivo vztrajnostjo zgrinjajo trume vročično »opijativiranih« vernikov. Vse za srečo in užitek! Vsi za srečo in užitek! Zakaj? Zato vendar – kakšno vprašanje –,

ker je to baje vklesano že v človeško naravo, pravzaprav neposredno v samo bistvo bitja, ki je v prvi vrsti »hedonistično« ukrojeno in zatorej (tako rekoč biološko) obsojeno iskati srečo in se izogibati nesreči (oziroma trpljenju, neugodju, nelagodju, bolečini in podobnim tegobam). Da, takšne so menda te (»ontološke«) reči in prav nič drugačne: *c'est la vie* (no, težava je v tem, da človek za tovrstno poslanstvo vendarle ni vnaprej programiran²⁷ – navzlic morju morebitnih pobožnih želja –; to pa velja, če pomislimo, seveda tudi za družbo, v kateri posameznik živi in dela, še posebej za zgodovinsko specifično, namreč kapitalistično družbo, ki se trudi – in to dokaj uspešno, morda že kar preveč uspešno – iz njega narediti discipliniran ali samokontroliran »stroj«, ki bo *sua sponte* funkcioniral predvsem za socialno zahtevano, zaželeno ali vsaj sprejemljivo delo, *social work*).

Literatura

- Adorno, T. W.; Horkheimer, M. (2002): **Dialektika razsvetljenstva. Filozofski fragmenti**. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Aquatic, S. (2003): Activités sportives et «décontrôle» des émotions: esquisse d'une analyse des usages de produits psychoactifs dans le sport et hors le sport. *Déviante et Société*, št. 3, s. 313–330.
- Bauman, Z. (2002): **Tekoča moderna**. Ljubljana, Založba / *cf.
- Brown, I. (1997): A Theoretical Model of the Behavioural Addictions – Applied to Offending. V: J. E. Hodge *et al.*: **Addicted to Crime?**. Chichester, Wiley, s. 13–66.
- Bruckner, P. (2004): **Nenehna vznemirjenost: esej o prisilni sreči**. Ljubljana, Študentska založba.
- Comte-Sponville, A. (1992): Velika iluzija. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 146–147, s. 15–18.
- Comte-Sponville, A. (2002): **Mala razprava o velikih vrlinah**. Ljubljana, Vale-Novak.
- Elias, N. (2000): **O procesu civiliziranja** (Prvi zvezek). Ljubljana, Založba / *cf.
- Flaker, V. (2002): **Živeti s heroinom**. Ljubljana, Založba / *cf.
- Flaker (1992): Normalne droge. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 146–147, s. 193–200.
- Garland, D. (2001): **The Culture of Control**. Oxford, Oxford University Press.
- Giddens, A. (2002): **Runaway World: How Globalisation is Reshaping our Lives**. London, Profile Books.
- Gorz, A. (1999): **Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society**. Cambridge, Polity Press.
- Hren, J. (2003): Droge v diskurzu zaporov. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 213–214, s. 179–188.
- Kurz, R. (2000): **Svet kot volja in dizajn**. Ljubljana, Krtina.
- Kuzmanic, T. (2002): **Policija, mediji, UZI in WTC**. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Lawton, G. (2006): Večno budni. *Mladina*, št. 10, 6. marec, s. 56–57.
- Lea, J. (2002): **Crime and Modernity**. London, Sage.
- Lukšič, I. (1992): Legalizacija drog – nujnost in nemogućnost. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 146–147, s. 73–83.
- McGuire, J. (2004): **Understanding psychology and crime**. Maidenhead, Open University Press.
- Morrison, W. (1995): Modernity, Knowledge, and the Criminalisation of Drug Usage. V: I. Loveland: **Frontiers of Criminality**. London, Sweet & Maxwell, s. 149–172.
- Nietzsche, F. (2005): **Človeško, prečloveško**. Ljubljana, Slovenska matica.
- Nietzsche, F. (2004): **Jutranja zarja**. Ljubljana, Slovenska matica.
- Périlleux, T. (2003): La subjectivation du travail. *Déviante et Société*, št. 3, s. 243–256.
- Rener, T. (2002a): Kdo ali kaj je problem?. V: V. Flaker: **Živeti s heroinom**. Ljubljana, Založba / *cf., s. 5–8.
- Rener, T. (2002b): Novi trendi v zasebnih razmerjih. V: V. Miheljak: **Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje**. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino, Založba Aristej, s. 79–104.
- Ruggiero, V. (2000): **Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology**. Oxford, Oxford University Press.
- Stöver, H. (2003): Pomoč uporabnikom drog v evropskih zaporih. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 213–214, s. 189–202.
- Szasz, T. (1992): Motivacije za prenehanje najdaljše vojne 20. stoletja – vojne proti drogam. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 146–147, s. 29–36.
- Šadl, Z. (1999): **Usoda čustev v zahodni civilizaciji**. Ljubljana, Sophia.
- Ule, M. (1992): Overdoza – to je ta pravo: narkomanija pri mladih – razpadni produkt mladinskih subkultur?. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 146–147, s. 37–44.
- Virno, P. (2003): **Slovnica množstva: k analizi oblik sodobnega življenja**. Ljubljana, Krtina.
- Young, J. (2003): Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. *Theoretical Criminology*, št. 3, s. 389–414.

²⁷ Posameznik ne more že kar samodejno slediti dobremu, saj mora tovrstni življenjski cilj (smer ali slog) najprej sam(ostojno) določiti/opredeliti (s svojim umom in hotenjem). To pa je vse prej kot preprosta naloga (ne le zaradi zunanjih pritiskov, ampak tudi zaradi vselej navzoče možnosti/nevarnosti, da se boleče izgubiš ali zaideš na sila neprijetne poti). Po drugi strani pa se zdi, da za človeško bitje ni problematično trpljenje »kot tako«, marveč v prvi vrsti njegova nesmiselnost. No, in prav na reševanje te težave merijo taki in drugačni – posvetni ali religiozni – »opiatni za ljudstvo« (ki so dandanes zaviti predvsem v zapeljujoč celofan komercialnih dobrin).

Drugs and addictions: support or obstacle to the functioning of post-modern society

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

It seems that the post-modern world is confronted with an increase in the use of various prohibited, permitted (available on the »white« market) and medically prescribed »psychoactive« substances (remedies for »raising« and »lowering« spirits or the regulation of mood and other mental states and processes). Is it surprising? Not at all, if we consider the powerful factors that determine on the one hand the supply, and on the other, the demand in this enviably profitable sector of the formal and criminal economies. It is more or less obvious that (il)legal »drugs« increasingly function as »doping«, enabling the user to sustain somehow the infernal rhythm, anxiety and related feeling of insecurity, and the unbearable pressure for efficiency (at work, in consumption and in private/family life). In this perspective, their function is not »escapist«, but rather »integrative«. It is considered that drugs are dangerous because they lead to addiction (which, is in some cases – although in disproportionately resounding and often badly understood cases – connected also with the commission of crimes). However, addiction is not related only to permitted or illicit substances, but also to activities, e.g. to heterogeneous work and spending money or even more to »playing« central social roles (and the maintenance of social order). In these cases, it usually happens that structural coercive forces have been transformed (internalized) by time into mental addictions (some kind of personality self-incarceration) and thus enable very varied capitalist violence (against societies, individuals and nature) to be continued indefinitely.

Key words: drugs, addictions, post-modern society, capitalism, drug policy

UDC: 178.8